

ERON KÄSITTELY VARHAISKASVATUKSESSA

Opas kasvattajille

Ammattikorkeakoulun opinnäytetyö

Sosionomi (AMK)

Syksy 2023

Anna Keränen

Laura Nurola

Sosionomi (AMK)

Tekijä Anna Keränen & Laura Nurola

Työn nimi Eron käsittely varhaiskasvatuksessa - opas kasvattajille

Ohjaaja Mari Korhonen

Tiivistelmä

Vuosi 2023

Opinnäytetyön tavoitteena oli tutkia, miten huoltajien eroa tulisi käsitellä varhaiskasvatusikäisten lasten kanssa varhaiskasvattajien näkökulmasta katsottuna sekä minkälaista tukea he tarvitsisivat eron aiheen käsittelyyn. Yhteistyökumppanina toimi yksityinen eteläsuomalainen varhaiskasvatustyöyksikkö. Opinnäytetyön tarkoituksena oli saada aikaan opas, joka tukisi eron käsittelyä lapsen kanssa. Opinnäytetyö oli toiminnallinen, ja sen tuotoksena tehtiin opas. Oppaan työstämisen taustatyönä tehtiin laadullinen tutkimus, jolla kartoitettiin varhaiskasvattajien näkökulmia siitä, miten eroa tulisi käsitellä lasten kanssa sekä millaisia tuen tarpeita kasvattajilla on eron aiheen käsittelyssä. Oppaan tavoitteena on helpottaa kasvattajia puhumaan lasten kanssa erosta – samalla sivuten, millaisia toiminnallisia menetelmiä on ja miten huomioida eron kohdannut perhe.

Aineiston hankinta tehtiin sähköisellä Webropol-kyselyllä, johon koottiin yhteensä viisi kysymystä. Kysely lähetettiin toimeksiantajalle saatekirjeen yhteydessä, ja toimeksiantaja jakoi sen varhaiskasvattajille vastattavaksi. Kyselyyn vastaajia saatiin yhteensä neljä ja kaikista lapsiryhmistä tuli vähintään yksi vastaaja. Yhteensä työntekijöitä yksikössä oli kuusi. Koska kyseessä oli laadullinen tutkimus, ei vastaajien määrällä ollut vaikutusta aineiston kelpoisuuteen tai pätevyYTEEN. Laadullisessa tutkimuksessa painoarvoa ei aseteta määrälle vaan aineistossa keskitytään kasvattajien omiin ajatuksiin aihepiiriin tiimoilta.

Tutkimuskysymyksiä oli kaksi: ”Miten varhaiskasvatusikäisten lasten kanssa tulisi käsitellä eron aihetta varhaiskasvattajien näkökulmasta tarkasteltuna?” ja ”Minkälaista tukea varhaiskasvattajat kaipaavat eron aiheen käsittelyyn varhaiskasvatusikäisten lasten kanssa?”. Aineisto analysoitiin teemoittelemalla. Ensimmäisen tutkimuskysymyksen teemoiksi muodostuivat tunteet, lapsen oma-aloitteisuus, menetelmät, lapsen roolin käsittely, ikätaso sekä aikuisten rooli. Toisen tutkimuskysymyksen teemoiksi nousivat tunteet, toiminnalliset menetelmät, lapsen tukeminen sekä ikätaso. Opinnäytetyön tietoperustassa perehdyttiin kiintymyssuhteisiin, tunteiden käsittelyyn ja monimuotoisiin perheisiin. Lisäksi tietoperustassa tarkasteltiin eri ikävaiheiden merkityksiä kommunikoinnissa sekä varhaiskasvatuksen roolia tunnekasvatuksessa.

Opinnäytetyön johtopäätöksenä voidaan todeta tunnekasvatuksen olevan merkityksellinen osa varhaiskasvatusta. Tunnetaidot antavat lapselle edellytyksiä esimerkiksi ihmissuhteissa toimimiseen. Opinnäytetyön tuotoksena syntynyt opas tarjoaa tukea huoltajien eron käsittelyyn varhaiskasvatusikäisten lasten kanssa. Opas on suunnattu kasvattajille, ja siitä hyötyvät eron aihetta vähän tai ei yhtään käsitelleet kasvattajat.

Avainsanat Ero, perhe, tunnetaidot, varhaiskasvatus

Sivut 34 sivua ja liitteitä 21 sivua

Degree Programme in Social Services

Author Anna Keränen & Laura Nurola

Subject Handling divorce in early childhood education- guide for educators

Supervisors Mari Korhonen

Abstract

Year 2023

The aim of the thesis was to investigate how divorce should be handled with children in early childhood education from the point of view of early childhood educators, and what kind of support the educators need to deal with the subject of divorce. The cooperation partner was a private early childhood education unit from southern Finland. The purpose of the thesis was to create a guide that would support handling the divorce with a child. The thesis was practice-based, and the output was a guide. A qualitative study was carried out as background work for working on the guide, which mapped the viewpoints of early childhood educators on how divorce should be handled with children and what support needs educators have when dealing with the topic of divorce. The aim of the guide is to make it easier for educators to talk to children about divorce- at the same time explaining what functional methods are available and how to consider a family that has faced separation.

The acquisition of the material was done with an online Webropol survey which included a total of five questions. The survey was sent to the client as an attachment to a cover letter and answered by the early childhood educators. Four out of six educators in the unit responded to the survey, at least one from each group. Since this was a qualitative study, the number of respondents had no effect on the usability or validity of the material. In qualitative research, emphasis is not placed on quantity, but the material focuses on the educators' own thoughts about the subject.

There were two research questions: "How the topic of separation should be handled in early childhood education from the perspective of early childhood educators?" and "What kind of support do early childhood educators need to deal with the topic of divorce with children of early childhood education?". The material was analyzed by thematizing. The themes of the first research question were emotions, child's initiative, methods, processing the child's role, age level and the role of adults. The themes of the second research question were feelings, activity-based methods, supporting the child and age level. The knowledge base of the thesis orientated in attachment relationships, handling emotions and diverse families. In addition, the knowledge base examined the impact of different age stages in communication and the role of early childhood education in emotional education.

As a conclusion of the thesis, it can be stated that emotional education is a relevant part of early childhood education. Emotional skills give the child the prerequisites for functioning in relationships. The guide which was created as a result of the thesis offers support for handling divorce with children of early childhood education. The guide is aimed at educators and will benefit educators who have little or no experience with the topic of divorce.

Keywords Divorce, early childhood education, emotional skills, family

Pages 34 pages and appendices 21 pages

Sisällys

1	Johdanto	5
2	Huoltajien ero Suomessa	6
2.1	Kiintymyssuhde ja perheen muutos eron aikana	6
2.2	Lapsen ja vanhemman näkökulmat erosta puhuttaessa.....	8
3	Monimuotoisista perheistä.....	9
3.1	Yhden vanhemman perheet	10
3.2	Uusperheet.....	11
4	Lapsen tunteiden käsittely.....	12
4.1	Lapsen eri ikävaiheiden merkitys tunnetaidoissa.....	13
4.2	Miten aikuinen voi tukea lapsen tunnetaitojen kehittämisessä?	14
5	Varhaiskasvatuksen näkökulma.....	15
5.1	Minkälainen rooli varhaiskasvatuksella on lapselle?	16
5.2	Tunnekasvatus varhaiskasvatuksessa	17
6	Opinnäytetyön tarkoitus ja tavoite	19
6.1	Menetelmänä laadullinen tutkimus	19
6.1.1	Aineistonhankinta verkkokyselyllä	20
6.1.2	Aineiston analyysi teemoittelulla	21
6.2	Opinnäytetyön eettisyys ja kestävyys.....	22
7	Kasvattajien kyselyn tulokset	24
7.1	Miten varhaiskasvatusikäisten lasten kanssa tulisi käsitellä eron aiheita varhaiskasvattajien näkökulmasta tarkasteltuna?	24
7.2	Minkälaista tukea varhaiskasvattajat kaipaavat eron aiheen käsittelyyn varhaiskasvatusikäisten lasten kanssa?	26
8	Miten käsitellä eron aiheuttamia tunteita? - opas	28
9	Johtopäätökset ja pohdinta	29
	Lähteet.....	32

Kuvat, taulukot ja kaavat

Kuva 1. Ensimmäisen tutkimuskysymyksen teemoittelu

Kuva 2. Toisen tutkimuskysymyksen teemoittelu

Liitteet

Liite 1. Aineistonhallintasuunnitelma

Liite 2. Saatekirje

Liite 3. Kyselylomake

Liite 4. Miten käsitellä eron aiheuttamia tunteita? -opas kasvattajille

1 Johdanto

Suomessa avo- tai avioliitoista noin joka toinen päättyy eroon ja osallisena ovat usein myös lapset. (Korhonen, 2021) Linnavuoren ym. (2021, s. 7) mukaan huoltajien ero Suomessa koskettaisi jopa 30 000 lasta vuosittain. Opinnäytetyön aiheena on eron käsittely varhaiskasvatusikäisten lasten kanssa, koska kyseinen aihe koskettaa suurta osaa Suomessa. Aihe valikoitui, koska tekijät halusivat selvittää, kuinka huoltajien eroa tulisi käsitellä varhaiskasvatusikäisen lapsen kanssa sekä minkälaista tukea kasvattajat kaipaavat eron käsittelyyn tueksi.

Aiemmin mainittujen määrien perusteella huomaa, kuinka erot ovat lisääntyneet Suomessa. Tämän vuoksi ero aiheena tulisi ottaa lasten kanssa puheeksi. On oleellista, että alle kouluikäisten lasten kanssa pystytään puhumaan huoltajien erosta samalla huomioiden heidän kasvu- ja kehitystasonsa. Pohdintaa herättikin, kuinka lapsen kanssa tulee ottaa vaikea aihe sensitiivisesti ja rauhallisesti puheeksi. Ero aiheena on haastava ja varhaiskasvatuksen arjessa kasvattajat kohtaavat monenlaisia ajatuksia lapsilta. Opas kootaan varhaiskasvattajien tarpeista, mutta opasta saa jakaa myös lapsiperheiden huoltajille.

Tunteista puhuminen on tärkeä taito, ja varsinkin viime vuosina tunnekasvatuksen rooli on kasvanut entisestään. Varhaiskasvatussuunnitelman perusteissa lapselle luodaan pohjaa laaja-alaiselle osaamiselle, jossa yhtenä osana on itsestä huolehtiminen ja arjen taidot. Varhaiskasvattajien tehtävänä on vahvistaa lasten hyvinvointiin ja turvallisuuteen liittyviä taitoja esimerkiksi auttamalla lasta tunteiden ilmaisussa. Kasvattajat tukevat lasta havaitsemaan, tiedostamaan sekä tunnistamaan erilaisia tunteita, jonka seurauksena lapsen tunnetaidot vahvistuvat. (Opetushallitus, 2022, ss. 23, 25–26)

Tekijät kiinnostuivat eron aiheesta, koska ovat itse kokeneet eroperheessä olemisen. Nyky-yhteiskunnassa on myös enemmän eroja, jolloin saattaa olla monia perheitä, joita tämä aihe tällä hetkellä koskettaa. Oppaan keinot eron käsittelyyn varhaiskasvatusikäisen lapsen kanssa tarjoavat tukea myös aikuisille, jotka eivät itse ole saaneet näyttää lapsuudessaan tunteitaan, tai jos keskustelun avaaminen ja läpikäyminen lapsen kanssa tuntuu haastavalta.

2 Huoltajien ero Suomessa

Erot koskettavat jollakin tapaa meitä kaikkia ja ne ovat yleistyneet yhteiskunnassa. Suomessa vuonna 1988 voimaan tullut avioliittolain muutos helpotti avioeron saamista ja on osaltaan vaikuttanut erojen kasvaneeseen määrään. (Avioliittolaki 234/1929; Tilastokeskus, n.d.) Böökin ja Terävän (2022, s. 53) mukaan nykyisin noin joka toisen suomalaisen lapsen vanhemmat eroavat, jolloin avioerosta on tullut tavanomainen vaihe monien perheiden elämässä. Avioero tuo lapsen elämään paljon uudenlaisia asioita, kuten esimerkiksi uusia ihmissuhteita.

Lapsiperheiden väestön osuus on pienentynyt lähivuosina tasaisesti. Vuonna 2021 lapsiperheitä oli noin 560 000, ja määrä oli pienentynyt edellisestä vuodesta. Lapsiperhe määrittellään sillä, onko perheessä vähintään yksi alle täysi-ikäinen lapsi. Vuonna 2021 noin joka kymmenes lapsiperhe oli uusperhe eli yhteensä uusperheitä oli noin 50 000. Avioerojen määrä on kasvanut, ja vuonna 2020 avioeroon päättyi noin 13 500 avioliittoa. (Tilastokeskus, 2021; Tilastokeskus, 2022)

Huoltajien ero saattaa olla riitaisa tilanne ja aiheuttaa vaikeita tunteita myös aikuisille. Lapsi osaa aistia tunnelman ja kireää sekä riitaisa ilmapiiri aiheuttaa turvattomuuden tunnetta. Lapsen on hyvä oppia kotoa rakentavan riitelyn tapoja, jotta aikuisena erimielisyyksien ja ristiriitojen ratkaisu onnistuu rakentavasti eikä esimerkiksi hyökäten. Lapsen on hyvä nähdä myös seesteisyys, halaus ja anteeksipyyntö riidan jälkeen. Kodin pitäisi olla lapselle turvallinen paikka purkaa tunteitaan- kuitenkin kohtuuden rajoissa. (MLL, n.d.) Huoltajien ero sysää perheen muutoksen tilaan, jossa arkiset käytännöt muuttuvat konkreettisesti. Konkreettinen esimerkki voi olla se, kuinka lapset kuljetetaan päiväkotiin ja miten suhteet sukulaisiin tai ystäviin muokkautuvat. Arkisista käytännönmuutoksista muutoksia tapahtuu myös tunnetasolla. (Kääriäinen, 2008, s. 82)

2.1 Kiintymyssuhde ja perheen muutos eron aikana

Lapsi kasvaa ja kehittyy monenlaisissa ympäristöissä sekä ihmissuhteissa. Lapsen ensimmäinen ympäristö on tavallisimmin lapsen perhe. Perheen ihmissuhteet sekä kotiohjelmien laatu ja turvallisuus ovat kiistatta lapsen kasvuun ja kehitykseen vaikuttavia tekijöitä. Ne ovat yhteydessä myös lapsen kokonaisvaltaiseen hyvinvointiin. (Böök & Terävä, 2022, s. 51)

Kulttuurisesti vahvana pidetään ajatusta siitä, että pysyvä koti ja perhe tarjoaisivat lapselle vahvan ja vakaan identiteetin. Perinteinen kehityspsykologinen asiantuntijatieto on korostanut sitä, että kodin ja vanhemmuuden ykseydessä muodostuu kiintymyssuhteiden tärkeys. Tässä tulisi huomioida, miten tukea lasta eheän identiteetin muodostumisessa. Koti ja perhe ovat lapsen elämässä toisistaan vaihtuvia tai erillisiä osia, ja huoltajien ero voi muokata lapsen perhesuhteita sekä koteja. Huoltajien ero voi käynnistää muun muassa monipaikkaisen asumisen prosessin. Perhe voi jakautua esimerkiksi kahdeksi yksiköksi, joissa lapsi elää normaalia arkeaan. Samalla myös uudet sosiaaliset ryhmät jakautuvat. Lapsi voi kokea tällaisissa tilanteissa erilaisia tunteita eri ”yksiköissä”. (Forsberg, 2018, ss. 31–32)

Koivulan ja Laakson (2022, s. 75) mukaan kiintymyssuhdeteorian kehittäjät John Bowlby ja Mary Ainsworth määrittelevät kiintymyssuhteen tarkoittavan vauvan sekä hänen vanhempiansa vastavuoroista ja tiivistä suhdetta. Turvallisen kiintymyssuhteen rakentumisessa vanhempien sensitiivisyydellä eli kyvyllä tunnistaa vauvan viestit sekä responsiivisuudella eli kyvyllä vastata viesteihin oikea-aikaisesti on suuri merkitys. Lisäksi vanhempien emotionaalinen tuki on tärkeänä osana tätä kokonaisuutta. Vauvan ja vanhempien välinen vuorovaikutus rakentuu erilaisissa arjen tilanteissa, missä puolin ja toisin vaihdetaan tunteita. Näitä ovat esimerkiksi hoivatilanteet. Sosiaalisella vuorovaikutuksella ja yhteyden luomisella on vauvan kehityksen kannalta emotionaalista merkitystä, koska vauva muodostaa näissä tilanteissa erityisen kiintymyssuhteen vanhempiinsa.

Huoltajien hyvinvointi heijastuu suoraan vanhempi-lapsi-suhteeseen, jonka kautta se heijastuu lapsen hyvinvointiin. Perhesuhteen välit voivat olla lämpimiä, kannattelevia ja kasvattavia, mutta pahimmissa tapauksissa myös laiminlyöviä sekä vahingoittavia. Varhaiskasvatuksen tuoma sosiaalinen ja emotionaalinen tuki voivat parhaimmillaan auttaa lapsen ja perheen jokapäiväisessä arjessa ja kotioloissa tapahtuvissa muutoksissa. Rikkonaisissa perhesuhteissa arjen rutiinit ja varhaiskasvatuksessa luodut ihmissuhteet luovat tukea, turvaa sekä pysyvyyttä niin lapselle kuin huoltajillekin. (Böök & Terävä, 2022, s. 57)

Läheiset ihmissuhteet ovat lapselle iso osa hyvinvointia. Jokisen ja Mikatsin (2018, s. 49) tutkimuksen mukaan lapset pitävät perhe- ja ystävyysuhteitaan tärkeämpinä kuin perheen taloudellista tilannetta. Korhosen (2021) mukaan eron myötä tulee huomioida lapsen kiintymyssuhteet huoltajiinsa sekä muut arjen järjestelyihin kuuluvat seikat. Tutkimukset osoittavat, että huoltajien ero on yhteydessä lapsen riskiin sairastua esimerkiksi

mielenterveysongelmiin. Riski sairastua vaihtelee siitä, kuinka eroa edeltäneet asiat ovat tapahtuneet, miten erotilanteessa on toimittu ja kuinka lapselle on kerrottu erosta.

Kuten aiemmin mainittua, lapsen hyvinvointiin vaikuttavat perhesysteemit ja niiden sisäiset ihmissuhteet. Jotta perhekokonaisuus toimii, tulee jokaisen perheenjäsenen hyvinvointi ja lämmin vuorovaikutus ottaa huomioon. Perheenjäsenten välisiin suhteisiin kuuluu huolenpito, hoiva, vastuut sekä velvollisuudet. Nämä korostuvat varsinkin aikuisten ja lasten välisissä suhteissa. Oli perhemuoto millainen tahansa, lapsen kehitystä tukevat turvalliset ja toimivat vuorovaikutussuhteet. (Böök & Terävä, 2022, s. 57) Kääriäisen (2008, s. 65) mukaan huoltajien välinen puhumattomuus on lapselle raskasta sekä vahingollista jatkuessaan vuosia. Jos huoltajat eivät pysty kommunikoimaan alkeellisimpiakaan asioita yhdessä, voi lapsi joutua helposti välikädeksi viestin viejänä tai kantamaan harteillaan vastuuta molempien huoltajien tapaamisesta. Tällainen puhumattomuus antaa lapselle samalla huonon toimintamallin selviytyä omissa ihmissuhteissaan.

2.2 Lapsen ja vanhemman näkökulmat erosta puhuttaessa

Erosta keskustellessa näkökulmat eroavat henkilöiden aikaisempien kokemusten sekä erilaisten persoonien takia. Aikuisena on ymmärrettävä lapsen ja aikuisen näkökulmien eroavan jo senkin takia, ettei lapsen kyky ymmärtää ole kehittynyt samalle tasolle aikuisen kanssa. Lapset tarvitsevat yksinkertaista sekä selkeää tietoa ja lapselle erosta puhuessa on tarpeellista pitää taukoja, jotta lapsi ehtii prosessoimaan aihetta ilman ylikuormitusta. Keskustelussa tulisi välttää kiertoilmaisuja sekä ammattisanastoa ettei lapsi hämmenny ja aikuisen kannattaa käyttää lapsen omaa sanastoa ja ilmaisuja. Lapselta kannattaa kysyä avoimesti huolista, jotka saattavat koskea esimerkiksi huolenpitoa, arjen sujumista tai tulevaisuutta. Jos erosta kertominen on vanhemmalle itselleen vaikeaa, kannattaa avuksi harkita ammattilaista. (Juusola, 2021, ss. 163–164)

Vanhempi voi tuntea huolta tai jopa pelkoa erosta puhumisesta ja omat kyvyt tunteiden säätelyyn voivat olla vajavaiset. Vanhemman on hyvä muistaa, että tunteet ja niiden sanoittaminen sekä näyttäminen lapselle eivät ole vaarallisia, vaikka tavoitteena ei ole tunteiden vyöryttäminen lapsen päälle. Jos vanhempi osaa sanoittaa tunteitaan, voi se helpottaa lasta tekemään samoin. Oikea hetki erosta puhumiseen on sellainen, jossa molemmilla on turvallista olla. Se voi olla joko arjen askareiden keskellä tai vaikkapa halailten. On luonnollista, ettei vanhempi osaa vastata lapsen kaikkiin kysymyksiin, mutta niihin voi palata aina myöhemmin. Keskustelua erosta ei tarvitse käydä lapsen kanssa läpi yhtenä hetkenä vaan sitä voi jatkaa suotuisan tilanteen tullen. (Juusola, 2021, s. 164)

Vanhemman on hyvä kiinnittää huomiota äänensävyyn, jonka tulisi olla rauhallisen ja turvallisen kuuloinen. Keskusteltaessa tulisi katsoa lasta silmiin. Kun eron ottaa puheeksi, on keskustelu hyvä pitää lyhyenä. Lapsi tarvitsee ikä- ja kehitystasonsa sekä luonteensa mukaan oman aikansa käsitellä asiaa. Lapsen ei kuulu tietää vanhempien riidoista tai syvistä eroon johtaneista syistä. Lapsi saattaa kysyä tilanteessa erilaisia kysymyksiä ja aikuisen tulee olla kiertelemättä vastauksia. Kysymyksiä välissä saattaa tulla hiljaisia hetkiä ja myöhemmin lapsi saattaa esittää jatkokysymyksiä. Vastauksissa tulee tuoda aina ilmi, että lapsi ei ole eron syy. (Mäkijärvi, 2014, ss. 18, 20)

Juusolan (2021, s. 164) mukaan vanhemman kannattaa ottaa selvää oman alueensa tukipalveluista, joista tukea eron käsittelyyn lapsen kanssa voi löytyä neuvolasta, työterveydestä, järjestöistä tai esimerkiksi yksityisistä palveluntarjoajista. Vanhemman tai vanhempien ei kannata jäädä yksin asian kanssa. Vanhempi voi saada tukea myös lastenkirjallisuudesta ja erokirjallisuudesta, joita voi hyödyntää keskustelun tukena. Keskusteluun voi valmistautua kirjoittamalla esimerkiksi paperille, mitä haluaa sanoa. Lisäksi erilaiset vertaistukiryhmät saattavat avata uusia näkökulmia ja tarjota erilaisia vinkkejä tilanteeseen. Vanhemman on hyvä purkaa omia tuntemuksiaan muiden aikuisten kanssa ja on hyvä muistaa, ettei ole yhtä oikeaa tapaa keskustella erosta.

3 Monimuotoisista perheistä

Ihmisen elämässä ja elämänpiirin muodostumisessa keskeisenä osana on perhe. Perhe voi tuoda mahdollisuuksia hyvän elämän lähtökohdille, mutta se saattaa myös tuottaa erilaisia haasteita. Lapsen kasvun ja kehityksen tulisi nojautua turvallisuuden tunteeseen ja lapsi tarvitsee kehittyäkseen ennakoitavan ja vastavuoroisen kasvu ympäristön. (Helminen, 2006, ss. 7, 15) Perhe- määritelmä voidaan jakaa kolmeen tärkeään tarkastuskulmaan. Sitä voidaan tarkastella yksilön kokemuksina ja tunteina, yhteisöllisenä rakenteena sekä kulttuurisena ihanteena. Yksilöllinen, yhteisöllinen ja yhteiskunnallinen näkökulma määrittelee perheen ja perheeseen kuuluvat jäsenet tällöin eri tavoin. Ajat ovat kuitenkin muuttuneet ja nykyajan perherakenteissa korostuu perheiden moninaisuus, kuten ydinperhe, uusperhe ja yhden vanhemman perhe. (Böök & Terävä, 2022, s. 51)

Viimeisten vuosikymmenien aikana perhemallit ovat muuttuneet Suomessa. Perhettä perustavat parit eivät solmi avioliittoja entisessä määrin, vaan yhteiselämää saatetaan viettää muunlaisissa suhteissa kuten avoliitoissa. Tämän lisäksi ovat lisääntyneet uusperheet, joissa asuu ainakin yksi ei-yhteinen alaikäinen lapsi. (Kallio, 2021, ss. 95–96) Perhesuhteiden

muuttuessa on oleellista ottaa lapset yhtä lailla mukaan. Lapsi selviytyy paremmin eron aiheuttamista tuntemuksista ja elämänmuutoksista, jos huoltajat osaavat asettua lapsen asemaan ja tarkastella eroa lapsen näkökulmasta. (Kääriäinen, 2008, ss. 79–80)

Perhesuhteet ja kodin merkitys sekä niihin liittyvät tunteet voivat ylläpitää tunnetta siitä, että ihminen kokee olevansa asettunut maailmaan ja kokee olonsa turvalliseksi. Kokemus omasta kodista sisältää läheiset ihmiset ja kodin fyysisenä tärkeänä tilana. Huoltajien eron jälkeen oman paikan etsimisen ja vuorottelevien asumisjärjestyksien myötä koti ja perhesuhteiden merkitykset sekä niihin liittyvät tunteet saattavat vaihdella laidasta laitaan. (Forsberg, 2018, s. 45)

Mitä sitten tarkoitetaan monimuotoisilla perheillä? Monimuotoisilla perheillä viitataan perheisiin, jotka poikkeavat oletetusta perhemuodosta. Oletettuna perhemuotona pidetään edelleen perhettä, jossa on kaksi heteroseksuaalista ja eri sukupuolta olevaa vanhempaa sekä heidän biologisia lapsiaan. Oletuksena on myös perheen asuvan samassa kodissa. Tarkkaa määrää on vaikea arvioida, mutta monimuotoisia perheitä saattaa Suomessa arvioiden mukaan olla noin yli kolmasosa. (Monimuotoiset perheet, 2021, s. 5.) Monimuotoisia perheitä on erilaisia, joista avataan seuraavaksi muutamat. Nämä perhemuodot ovat yhden vanhemman perheet sekä uusperheet.

3.1 Yhden vanhemman perheet

Yhden vanhemman perheeksi päädytään eri syistä. Esimerkiksi avio- tai avoliiton ulkopuolella syntyy Roinisen (2021, s. 99) mukaan vuosittain 4500 lasta, mikä vastaa noin kahdeksaa prosenttia syntyneistä. Yhteensä kaikista lapsiperheistä yhden vanhemman perheitä oli vuonna 2019 lähes 23 prosenttia. Lapset voivat tavata toista vanhempaa silloin tällöin, säännöllisesti, harvoin tai ei koskaan. Vanhempaa, jonka luona lapsi on kirjoilla, kutsutaan lähivanhemmaksi. Etävanhemmaksi kutsutaan vanhempaa, jonka luona lapsi ei ole kirjoilla.

Erotessaan vanhemmat sopivat lapsen huoltajuuden joko toiselle vanhemmalle tai sopivat yhteishuoltajuudesta. Tämän lisäksi vanhemmat sopivat muun muassa toisen vanhemman tapaamisesta ja elatusmaksuista, mitkä vahvistetaan sopimuksella. (Mäkijärvi, 2014, s. 91) Lakiin on merkattu, että lapsella on oikeus tavata huoltajaansa, kenen luona ei asu. Tarkoituksena on säilyttää myönteinen ja läheinen suhde molempiin vanhempiin ja kummankin huoltajan tulee myötävaikuttaa tapaamisoikeuden toteutumiseen. (Laki lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta annetun lain muuttamisesta 190/2019 § 2)

Vuoroasuminen on vanhempien eron jälkeen yksi vaihtoehtoista, kun järjestellään ja suunnitellaan lapsen asumisjärjestelyjä. Vuoroasumista varsinkin lasten näkökulmasta on tutkittu Suomessa melko vähän. Autonen-Vaaraniemen ym. (2018, ss. 23–24) mukaan on todettu, että vuoroasuvat lapset ja nuoret voisivat hyvinvoinniltaan paremmin kuin yhden vanhemman luona asuvat lapset ja nuoret. Vuoroasumisessa lapsi viettää yhtä paljon aikaa kummankin vanhempansa kotona. Aikamäärä voi olla esimerkiksi viikko kerrallaan eli lapsi vaihtaisi kotiansa viikon välein. Vuoroasumisessa kummallakin vanhemmalla on yhtäläinen tilaisuus viettää lapsen kanssa aikaa ja osallistua kasvatukseen tasavertaisesti. Tämä malli edellyttää molemmilta vanhemmilta hyvää yhteistyötä sekä kommunikaatiota. (Mäkijärvi, 2014, s. 73) Kurki-Suonio (2021, s. 161) kirjoittaa, kuinka Hannariikka Linnavuoren kirjoittamassa väitöskirjassa mainitaan, että lapset eivät välttämättä koe vuoroasumista niin hankalana kuin usein kuvitellaan. Lapset pitävät vuoroasumista hyvänä asumisvaihtoehtona eron jälkeen, jos vanhempien yhdessä asuminen ei ole enää mahdollista.

Yksin lastaan kasvattavilla korostuu tarve vertaistukeen sekä verkostojen luomiseen. Yksinhuoltajuuteen perehtyneen Päivi Alasalmen mukaan perhettä ovat muuttaneet yhteiskunnassa tapahtuneet muutokset. Isovanhemmat voivat asua kaukana ja turvaverkko saattaa olla pirstaleinen. Nyky-yhteiskunnassa ei ole kyläyhteisöä tai suurperhettä jakamassa lastenkasvatusvastuuta ja koko vastuu voi jäädä yksinhuoltajalle. (Roininen, 2021, ss. 12, 99)

3.2 Uusperheet

Yksi perhemuoto on uusperheet. Uusperheeseen kuuluu virallisen määritelmän mukaan avo- tai aviopuolisoiden lisäksi lapsi tai lapsia ainakin toisen puolison aiemmasta liitosta. Perheessä voi lisäksi olla parin yhteisiä lapsia. Uusperheitä oli vuonna 2019 yhteensä noin 50 600. Tämä tarkoittaa noin yhdeksää prosenttia kaikista lapsiperheistä. Puolet uuspareista on naimisissa ja puolet avoliitossa. Suurimmassa osassa uusperheistä on vain äidin lapsia. (Roininen, 2021, ss. 89–90)

Uusperheet perhemuotona on yksi tavallisista vaiheista, kun lapsen huoltajien erosta on kulunut jonkun aikaa (Mäkijärvi, 2014, s. 109). Mäkijärvi (2014, s. 112) kirjoittaa, kuinka lapsi saa elämänsä uusia aikuisia, lapsia tai muita sukulaisia, jolloin olisi tärkeää rohkaista kaikkia perheenjäseniä avoimesti tutustumaan toisiinsa sekä luomaan luottamusta toistensa välille. Tilanteessa tulee antaa kaikille uusperheen jäsenille aikaa sopeutua ja tutustua rauhassa toisiinsa.

Uusperheen aikuisia nimitetään tutkimuksissa usein biologiseksi ja sosiaalseksi vanhemmaksi. Sosiaalinen vanhempi on arkikielessä uusvanhempi tai bonusvanhempi. Uusvanhemman paikka perheessä saattaa olla epäselvä, koska hän ei ole biologinen eikä juridinen vanhempi. Hänestä voi kuitenkin tulla sosiaalinen tai psykologinen vanhempi ja turvallinen aikuinen lapselle. (Linnavuori ym., 2021, s. 29) Moni lapsi ja nuori haluaa kutsua uusvanhemmasta tai bonusvanhemmasta mieluummin termejä "isän naisystävä" tai "äidin mies". Nimityksen ja parhaimman muodon päättää loppujen lopuksi lapsi itse. (Linnavuori ym., 2021, s. 31)

4 Lapsen tunteiden käsittely

Tunnetaidot pitävät sisällään paljon erilaisia käsitteitä. Tunnetaidoista käytetään myös sanaa tunneäly. Karkeasti määriteltynä tunnetaidot voidaan eritellä taitoihin tunnistaa ja nimetä omia sekä muiden tunteita. Tunnetaitoihin sisältyy myös kyky ilmaista ja säädellä niitä. Tunteiden tunteminen on kaikilla synnynnäistä, mutta kognitiiviset taidot, joita tarvitaan tunteiden säätelyyn alkavat kehittyä vasta kahden vuoden ikäisenä. Näitä kognitiivisia taitoja ovat esimerkiksi tunteiden nimeäminen, tilanteiden arviointi sekä kielelliset ohjeet. Kuusivuotiaasta eteenpäin kehittyä kyky yhdistää emotionaaliset sekä kognitiiviset informaatiot ja hyödyntää opittuja strategioita omien tunnekokemusten jäsentämiseen tai tunteita aiheuttavien tilanteiden erittelyyn. Aikuisen rooli on tukea lasta tunneinformaatioiden käsittelyssä ja omien tunneperäisten käyttäytymisten säätelyssä. (Koivula & Laakso, 2022, s. 80)

Tunnetaitojen kehittymistä voidaan tarkastella erittelemällä kehitystä eri osa-alueilla. Näitä ovat tunteita laukaisevat tekijät, tunnetilat, tunnekokemukset sekä tunteiden ilmaisu. Kaikki nämä ovat osa tunteisiin liittyviä automaattisia toimintoja. Automaattisena toimintona voidaan pitää esimerkiksi sitä, että vauva reagoi vieraisiin ihmisiin pelolla. Automaattisen reaktion syy on siinä, että tunteilla on suuri merkitys yksilön ja lajin selviytymisen kannalta. Luonnostaan tuleva pelko vierasta tai outoa asiaa kohtaan virittää valppauteen ja varmistaa sekä turvaa eloonjäämisen. Tunteisiin liittyvät taidot ja toiminnot kuitenkin opitaan kokemusten ja oppimisen avulla. Esimerkiksi luontaisesti tullut pelon tunne voi kokemuksen myötä muuttua asiaksi, jota ei koetakaan pelottavana tai uhkaavana. Tällöin luontaisesta pelkoreaktiosta on opittu pois. (Koivula & Laakso, 2022, s. 80) Myöhemmässä alaluvussa avataan tarkemmin, miten varhaiskasvatusikäisen lapsen kyky ymmärtää omia ja muiden tunteita kehittyy.

Lapselle huoltajien ero nostaa esille erilaisia tunteita. Saman perheen sisällä kaikilla lapsilla saattaa tulla toisistaan eroavat reaktiot liittyen eroon. (Korhonen, 2021) Erilaiset reaktiot vaihtelevat muun muassa lapsen temperamentin, tunnetaitojen sekä perheen vuorovaikutuskulttuurin ja ympäristön tarjoamien puitteiden mukaan. (Linnavuori ym., 2021, s. 17) Ero voi tuoda lapselle vihan, pelon, hämmennyksen ja surun tunteita. Lapsi voi myös kokea huoltajien eron helpottavana asiana. Nämä kaikki tunteet voivat vaihdella ja lapsi tarvitsee aikaa sekä tukea eroon liittyvien tunteiden ilmaisemiseen ja niiden läpikäymiseen. (Apua eroon, n.d.)

Kääriäisen (2008, s. 81) tutkimuksessa huoltajat kuvasivat lastensa reaktioita eron aikana muun muassa vihaisuutena, vetäytymisenä, huolehtivaisuutena tai ylitsevuotavana reippautena. Tutkimuksessa ilmeni, että huoltajilla oli huoli lastensa selviytymisestä. Forsbergin (2018, s. 32) mukaan tunteet mielletään usein yksilön sisäisten mielentilojen ilmauksiksi. Tunteita pystytään lähestymään myös sosiaalisina sekä kulttuurisina toimintoina, jotka ovat osa yksilöiden, ryhmien ja yhteisöjen arkea. Eli tunteet eivät vain ole, mitä meillä on, vaan ne ovat osa minuuksien, sosiaalisten suhteiden sekä yhteisöjen aktiivista jäsentämistä.

Huoltajien ero voi muuttaa lapsen käytöstä päiväkodissa tai koulussa. Huoltajien tulisi kertoa erosta lapsen kasvattajille, opettajille sekä muille tärkeille aikuisille, jotta ammattilaiset osaavat huomioida esimerkiksi sen, mistä lapsen tietty käytös voi johtua. (Apua eroon, n.d.) Eron vaikutukset vaihtelevat muun muassa lapsen sukupuolen, iän ja luonteen mukaan. Tähän vaikuttavat myös ympäristön suojaavien tekijöiden vaikutukset. (Linnavuori ym., 2021, s. 17) Vaikka kaikki lapsen kasvamiseen liittyvät vaiheet, hankaluudet ja muutokset eivät liity vain huoltajien eroon, olisi tärkeää erottaa eron aiheuttamat lyhytkestoiset harmit sekä eron pitkäkestoiset vaikutukset toisistaan. Huoltajien erolla saattaa olla kauaskantoisia seuraamuksia ja lapsuudessa koetut kokemukset voidaan elää myöhemmin uudelleen omassa ihmissuhteissa. (Kääriäinen, 2008, s. 80)

4.1 Lapsen eri ikävaiheiden merkitys tunnetaidoissa

Miten sitten lapsen kehityksellisestä näkökulmasta kyky ymmärtää tunteita kehittyy? Vauvoin tunneviestit vaikuttavat vahvasti, jolloin he mukauttavat ja jäljittelevät omaa toimintaansa havaitsemiensa tunneviestien pohjalta. Taaperoiässä, eli noin 1–2 -vuoden ikäisinä lapset ymmärtävät tunneviestien merkityksen. He voivat tarkastella, onko toinen yksilö kasvojen ilmeistään lähestyttävä. Tämän kaltaista ilmiötä kutsutaan sosiaaliseksi tiedonhauksi. Kaksivuotiaasta ylöspäin lapsella alkaa kehittyä mielensisäinen ymmärrys.

Lapsi nimeää tällöin tunteita ja puhuu tunteista liittyen menneisiin tai tuleviin tapahtumiin. Nämä liittyvät vahvasti isoihin kategorioihin eli tunteen valenssiin (mielipahan tunne vs. mielihyvän tunne) ja tunteiden voimakkuuteen. (Koivula & Laakso, 2022, ss. 80–82)

Juusolan (2021, s. 161) mukaan lapsen eri ikävaiheet vaikuttavat siihen, millä tasolla erosta on sopiva puhua niin, että lapsi varmasti ymmärtää keskustelun. Lapsi, joka on 0–2-vuotias, saa vasta ensimmäisiä kosketuksia kommunikointiin. Aikuisen tulisi kiinnittää huomiota ilmeisiin ja ääneen, koska tämän ikäisten lasten kanssa kommunikoidessa keskeistä on non-verbaalinen viestintä eli kehonkieli ja äänensävy. 3–6-vuotias lapsi taas janoaa huomiota, jota on tärkeää tarjota varsinkin vaikeiden asioiden äärellä. Lapselle tulee osoittaa aikuisen olevan läsnä ja kuuntelevan. Aikuisen tulee toimia lapselle peilinä tunteiden sanoittamisessa sekä hallinnassa. Lapsi tarvitsee yksinkertaisia selityksiä ja faktoja ilman kiertelyä ja lapselta kannattaa varmistaa, että hän on ymmärtänyt käsitellyn asian.

4.2 Miten aikuinen voi tukea lapsen tunnetaitojen kehittämisessä?

Mäkijärven (2014, ss. 36–42) mukaan aikuisen tulisi kannustaa lasta näyttämään tunteitaan ja ilmaisemaan itseään. Mitä vähemmän lapsi joutuu peittelemään tunnemaailmaansa, sitä vapautuneemmaksi hän kasvaa ja kehittyy. Jos aikuiset ovat erotilanteessa lapsen tunteille sallivampia, sitä nopeammin lapsi selviää erosta.

Jos aikuisella tulee ylilyöntejä tai hermostumista erosta keskustellessa, tulee aikuisen sanoittaa ja myöntää ne sekä luoda tämän jälkeen turvaa esimerkiksi halauksella. Varhaiskasvatusikäinen lapsi on erittäin johdattelualtis ja ottaa totuutena aikuisen sanat. Lapselle täytyy tuoda esiin, ettei aikuinen aina tiedä tapoja, joilla lapsi kokee asiat. On myös hyvä korostaa kaikkien kokevan asioita eri tavalla. Lapsille eron käsittely voi olla helpompaa satujen kautta ja esimerkiksi tunnetaitoihin erikoistunut Fanni-kirjasarja tarjoaa erilaisia vaihtoehtoja lapsille helpommin lähestyttävien tarinoiden kautta. Lapsi voi myös piirtää helpottaakseen eron käsittelyä, mutta aikuisen on oltava tarkkana, ettei tulkitse piirustusta. Piirustuksesta voi kysellä, mitä se esittää tai, mistä lapselle tuli mieleen piirtää kyseinen piirros, mutta on oleellista, ettei aikuinen oletta valmiiksi, mitä piirustus esittää. Pienempi lapsi saattaa vaihtaa nopeasti aihetta tai mennä leikkimään. Nämä on sallittava ja asiaan voi palata aina myöhemmin. (Juusola, 2021, s. 161)

Mäkijärvi (2014, s. 32–33) mainitsee, että lapsen oma vanhempi on lapsen parhain tuntija. Aikuisena voi ”lukea” lasta seuraamalla hänen leikkejään, katseita sekä äänenpainoa. Aikuinen voi myös seurata, miten lapsi leikkii tai käyttäytyy ystäviensä kanssa ja kysyä

lapselta suoraan, onko hänellä hyvä olla tai vaivaako joku ajatus häntä. Juusolan (2021, s. 165) mukaan aikuisen tulisi ainakin kertoa lapselle, miten ero vaikuttaa käytännössä lapsen arkeen sekä elämään ja ettei lapsi olisi voinut vaikuttaa eroon. Lapselle luo turvaa saada tietää, että aikuiset vielä huolehtivat hänestä ja lapsi ei jää yksin. Lapsen tulee saada myös tietää, että kysymykset, tunteet sekä ajatukset ovat sallittuja ja lapsi on aina tervetullut aikuisen luo.

Mäkijärven (2014, ss. 36–37) mukaan kahden kohdin ilmapiirit saattavat olla todella erilaisia. Ilmapiirit voivat tuoda lapselle tietynlaisia vaatimuksia ja toisessa kodissa lapsi saattaa joutua olemaan itsenäisempi kuin toisessa. Lapsen tulee saada aikaa muovautuakseen kumpaankin kodin ympäristöön ja lapsen on luonnollista ikävöidä toista kotia tai toista vanhempaa. Aikuisena on tärkeä yrittää asettua lapsen asemaan ja tuoda myötätuntoa tilanteeseen.

5 Varhaiskasvatuksen näkökulma

Suomessa varhaiskasvatuksella tarkoitetaan lapsen suunnitelmallista ja tavoitteellista kasvatusta, opetuksen sekä hoidon muodostamaa kokonaisuutta. Tässä kokonaisuudessa painottuu vahvasti pedagogiikka. Nämä on määritelty varhaiskasvatuslaissa ja varhaiskasvatussuunnitelman perusteissa. (Eerola-Pennanen ym., 2022, s. 15)

Varhaiskasvatuksessa yhdistetään opetusta, hoitoa ja kasvatusta koskevia ajatuksia, käytäntöjä ja teorioita. Tavoitteena on huomioida alle kouluikäisten lasten hyvinvointi, oppiminen sekä kehityksessä tukeminen. (Eerola-Pennanen ym., 2022 s. 15)

Varhaiskasvatuksen tehtävänä on edistää lasten kokonaisvaltaista kasvua, kehitystä ja oppimista, joka tehdään yhteistyössä huoltajien kanssa. Näiden lisäksi varhaiskasvatuksen tulee edistää lasten tasa-arvoa, ehkäistä syrjäytymistä ja vahvistaa lasten osallisuutta sekä aktiivista toimijuutta. Arvopohjana varhaiskasvatuksessa ovat lapsuuden itseisarvo, ihmisenä kasvaminen, yhdenvertaisuus, tasa-arvo, lapsen oikeudet, moninaisuus, perheiden monimuotoisuus sekä kestävä ja terveellinen elämäntapa. Varhaiskasvatuslakikin painottaa lasten oikeutta saada korkealaatuaista varhaiskasvatusta, jossa lapsi on nostettu keskiöön. (Eerola-Pennanen ym., 2022, s. 17)

Varhaiskasvatuksessa korostuu kokonaisvaltainen oppiminen ja laaja-alainen osaaminen. Näiden osa-alueina ovat ajattelu ja oppiminen, kulttuurinen osaaminen, vuorovaikutus ja ilmaisu, itsestä huolehtiminen ja arjen taidot, monilukutaito ja tieto- ja viestintäteknologinen

osaaminen sekä osallistuminen ja vaikuttaminen. Pedagogisen toiminnan tavoitteet ja sisällöt on tiivistetty oppimisen alueisiin, jotka tarkentuvat ilmaisun moniin muotoihin, kieleen, yhteisössä elämiseen, liikkumiseen ja kehittymiseen sekä ympäristössä tutkimiseen ja toimimiseen. (Eerola-Pennanen ym., 2022, s. 17)

Vuosikymmenien aikana on korostettu lasten kuulemisen tärkeyttä ja osallisuuden merkitystä. Lasten osallisuuden tärkeänä lähtökohtana on Lapsen oikeuksien sopimus. Tämä sopimus on Yhdistyneiden kansakuntien lapsia varten laadittu ihmisoikeussopimus, joka on hyväksytty vuonna 1989. Sopimuksen keskeisiin periaatteisiin kuuluu lapsen etu, joka tulee huomioida jokaisessa lasta koskevassa toiminnassa sekä päätöksenteossa. Suomi vahvisti sopimuksen vuonna 1991. Varhaiskasvatuksella on tärkeä rooli lasten oikeuksien toteutumisessa. (Turja & Vuorisalo, 2022, ss. 22–24)

5.1 Minkälainen rooli varhaiskasvatuksella on lapselle?

Varhaiskasvatus on perusta, jolle rakentuu lapsen kehitys ja oppimispolku sekä hyvinvointi (OAJ, n.d.). Varhaiskasvatukseen sisältyy kasvattaja. Kasvattaja voi tukea lapsen itseluottamusta ja itsetuntemusta sekä auttaa lasta saamaan positiivisia kokemuksia. Tavoitteena on, että lapsi oppii teon ja toiminnan lisäksi tunnekieltä vuorovaikutuksen kautta. Varhaiskasvattajan tavoitteena on tukea ja ohjata lasta löytämään omille tunteille nimet sekä opettaa tunnistamaan syitä tunnepuuskille. (Varhaiskasvatuksen tietopalvelu, n.d.)

Varhaiskasvatussuunnitelman perusteiden mukaan lapsella on oikeus ilmaista itseään, ajatuksiaan ja mielipiteitään sekä tulla ymmärretyksi ilmaisun keinoilla, joita hänellä on. Lapsella on myös oikeus saada monipuolisesti tietoa, opetella ja kokeilla uusia asioita sekä käsitellä ristiriitoja ja tunteita. Lapsen kasvun tukemiseksi yhteistyötä tekevät kasvattajat sekä huoltajat ja muut lapsen kehityksestä vastaavat aikuiset. (Vienola, 2020, Varhaisvuosien eettinen kasvaminen ja oppiminen- luku, 12 kappale)

Varhaiskasvatuksella on iso rooli lapsen hyvinvoinnin tukijana. Lasten hyvinvointia edistetään varhaiskasvatuksessa antamalla mahdollisuus lepoon ja rauhoittumiseen sekä tarjoamalla riittävää ja terveellistä ravintoa. Lasten hyvinvointia edistää myös suunnitelmallinen ja selkeä päivän rakenne, jossa on kuitenkin mahdollisuus joustoon. Varhaiskasvatuksen yhteisöissä vältetään pitkittynyttä istumista ja liikutaan monipuolisesti sekä ulkona että sisällä. Huolta pyritään pitämään niin fyysisestä, psyykkisestä sekä sosiaalisesta turvasta ja lasta suojellaan väkivallalta. Jokaisella lapsella on oikeus saada lohdutusta tarvittaessa. Lapsille opetetaan ristiriitojen ratkaisemista rakentavasti aikuisen opastuksella. Näillä tukitoimilla

mahdollistetaan lapsen kehittyminen kohti vastuullista ja hyvinvoivaa aikuista.
(Opetushallitus, 2022, s. 35)

Mäkijärven (2014, ss. 49–50) mukaan varhaiskasvattajilla voi olla tärkeä osa lapsen turvallisen kehityksen tukemisessa kodin olosuhteista riippumatta. Varhaiskasvatusympäristö saattaa olla lapselle ainoa lepopaikka, jos kotona on eron myötä riitaisaa. Mäkijärvi (2014, s. 49) kirjoittaa, kuinka erotilanteessa varhaiskasvatuksen henkilöstöä saatetaan vetää helposti huoltajien erotaisteluihin mukaan. Henkilökunnan ei tule millään tavoin lähteä eroperheiden tai -huoltajien riitoihin mukaan esimerkiksi valitsemalla toisen huoltajan puolta.

5.2 Tunnekasvatus varhaiskasvatuksessa

Puhumisen kulttuuri Suomessa on vasta muovautumassa ja sodan jälkeisen Suomen puhumattomuus vaikeista asioista varjostaa meitä yhä. Tunteista ja henkilökohtaisista asioista ei ole ennen puhuttu ja kysymistä sekä oman mielipiteen esittämistä on pidetty pahantapaisuutena tai jopa tottelemattomuutena. Tunteita ei ole tällöin sanoitettu eikä ilmaistu ja lasten on pitänyt selviytyä itse tunteidensa kanssa. Monille aikuisille ja etenkin vanhemmille sukupolville tunteista ja vaikeista asioista puhuminen on edelleen hankalaa ja vierasta. Heidän lapsuudessaan niihin ei ole suhtauduttu avomielisesti ja tunteiden näyttämisestä on voinut seurata jopa rangaistuksia. (Juusola, 2021, ss. 36, 39–43)

Varhainen vuorovaikutus ja kiintymyssuhteen luominen on lapselle merkityksellistä. Mitä pienemmästä lapsesta on kyse, on sillä suurempi painoarvo ja merkitys arjessa. Varhaiskasvatus saattaa olla lapselle ensimmäinen kodin ulkopuolinen ympäristö, missä vanhemmat eivät ole läsnä ja se saattaa olla todella kuormittava kokemus lapselle. Kasvattajan on hyvä tunnistaa kiintymyssuhteen tärkeys, lapsen tarve turvallisiin ihmisiin ja stressitila, jonka tilanne lapselle aiheuttaa. (Koivula & Laakso, 2022, s. 84)

Tunnekasvatus sisältyy vahvasti varhaiskasvatuksen tavoitteisiin. Koska erot ovat lisääntyneet, on varhaiskasvatusikäisiä lapsia väistämättä myös eroperheissä. Huoltajien ja varhaiskasvattajien yhteistyön tavoitteena on yhteinen sitoutuminen lapsen turvallisen ja terveen kasvun, kehityksen sekä oppimisen edistämiseen. Yhteistyö on vuorovaikutteista ja varhaiskasvatuksen henkilöstöltä edellytetään aktiivisuutta ja aloitteellisuutta.
(Opetushallitus, 2022, ss. 37–38)

Sosioemotionaalisten taitojen kehittymisen kannalta on tärkeää, että lapsi oppii tiedostamaan niin omat kuin toisten ihmisten tunteet. Varhaiskasvattajien on tärkeä nimetä tunteita, puhua

tunteista, harjoitella tunteiden säätelyä ja keskustella siitä, missä erilaiset tunteet tuntuvat. Tunteista puhuessa olisi hyvä kertoa, miten tietyn tunnetilan voi selvittää tai päästä siitä yli. Erilaiset käytännölliset tavat, kuten käsinuket tai lelut ovat hyviä lasten kanssa asioiden käsittelyyn. Vain mielikuvitus on rajana ja kasvattaja voi esimerkiksi käsitellä aihetta lapsen kanssa piirtämisellä tai muovailuvahoilla. Erilaiset luovat menetelmät ovat oiva tapa kasvattaa ja kehittää lapsen tunnetietoisuutta. (Koivula & Laakso, 2022, s. 84)

Varhaiskasvatusikäinen lapsi ei osaa vielä sanoittaa tai käsitellä vaikeita tunteita ilman aikuisen tukea ja ohjausta. Lapsi tarvitsee niin sanottua kanssasäätelijää tunteilleen. Huonolla tuulella oleva lapsi tarvitsee mallia vahvan tunteen kanssa toimimiseen sekä turvallisuuden tunnetta tunteiden ilmetessä. Usein aikuinen voi rauhoittaa lasta jo olemuksellaan. (Juusola, 2021, s. 161) Vihan tunnetta voi sanoittaa kertomalla, että huomaa lapsen olevan vihainen, mutta ei ole hätää. Hyväksyvä ilmapiiri on oleellinen, jotta lapsi tuntee olevansa merkityksellinen tunnetilasta riippumatta. Tunteista täytyy puhua silloin, kun lapsi on rauhallinen ja kertoa, mikä tunteiden ilmaisutapa ei ole sallittua ja, mikä on. (Neuvokas perhe, 2022)

Lapset eivät välttämättä osaa käyttää vakiintuneita tunnesanoja omassa ilmaisussaan, esimerkiksi vihan ilmaisussa. Lasten tunteita tutkinut Marlies Kustatscher oli havainnoinut lasten tunteita kokonaisvaltaisesti. Hän oli tulkinnut lasten tunteita ei-sanallisista toiminnoista kuten heidän kasvojen ilmeistään, liikkeistään ja äänenpainoistaan. (Forsberg, 2018, s. 33) Tunnetaitoja lapsi oppii sosiaalisissa suhteissa. Jotta lapsi saa myönteisiä sosiaalisia vuorovaikutuksia ja hyviä ihmissuhteita, tulee lapsen saada tietoa ja ymmärrystä erilaisista tunteista sekä harjoitella säätelämään tunteitaan. (Koivula & Laakso, 2022, s. 82)

Kasvattajan olisi tärkeä oppia tunnistamaan lapsen yksilölliset tavat kommunikoida ja tukea lasta arjen vuorovaikutuksissa kuuntelemalla sekä reagoimalla ja eläytymällä lapsen puheisiin. Lapsi kohtaa varhaiskasvatuksessa paljon uusia kommunikaation hetkiä, missä hän opettelee toimimaan ryhmässä ja ilmaisemaan itseään sekä tunteitaan. Lapsen vanhemmat tunnistavat helpommin lapsen viestintää erilaisista tarpeista ja osaavat mahdollisesti vastata niihin oikeilla tavoilla. Varhaiskasvatuksessa lapsen tulee enemmän ponnistella viestimisessään kasvattajille, jotta hän saa tarpeensa tuotua ilmi. Tämä voi johtua siitä, että kasvattajat eivät ole vielä oppineet tunnistamaan lapsen yksilöllisiä tapoja ilmaista tarpeitaan. Arjessa keskustelut, kirjojen lukeminen ja keskusteluihin rohkaiseminen kehittävät lapsen kognitiivisia ja kielellisiä taitoja. (Koivula & Laakso, 2022, s. 84)

6 Opinnäytetyön tarkoitus ja tavoite

Tutkimustehtävänä opinnäytetyössä on ollut päivitetyn tiedon saaminen eron aiheen käsittelystä varhaiskasvatusikäisten lasten kanssa ja etenkin varhaiskasvattajien tämänhetkinen näkemys aiheesta. Tehtävänä on ollut tiedon kerääminen varhaiskasvatuksen ammattilaisten näkemyksistä siitä, miten eroa tulee käsitellä varhaiskasvatusikäisen lapsen kanssa. Lisäksi tarkoituksena on ollut löytää kasvattajien tuen tarpeita eron aiheen käsittelyssä. Tuotoksena syntyi opas, jonka tarkoituksena on tukea kasvattajia heidän työssään, jossa varhaiskasvatuksen arki on usein hektistä. Oppaan avulla kasvattajat saavat tukea siihen, kuinka huomioida huoltajien eron kohdannut varhaiskasvatusikäinen lapsi ja, miten tukea lasta sekä hänen perhettään.

Eron aihetta tutkittiin, koska varhaiskasvatuksen ammattilaisten näkökulmia eron aiheen käsittelystä haluttiin selvittää. Oppaan kohderyhmä tarkentui varhaiskasvatusikäisten kanssa työskenteleviin kasvattajiin. Opasta voivat halutessaan hyödyntää lasten huoltajat. Tutkimuskysymyksiä opinnäytetyössä olivat ”Miten varhaiskasvatusikäisten lasten kanssa tulisi käsitellä eron aihetta varhaiskasvattajien näkökulmasta tarkasteltuna?” ja ”Minkälaista tukea varhaiskasvattajat kaipaavat eron aiheen käsittelyyn varhaiskasvatusikäisten lasten kanssa?”. Tutkimuskysymykset muovautuivat opinnäytetyötä työstäessä oikeaan muotoonsa.

6.1 Menetelmänä laadullinen tutkimus

Opinnäytetyö on toiminnallinen. Se on yksi tutkimuksellisista kehittämisen tavoista sekä ammattikorkeakoulun opinnäytetyötyyppi. Toiminnallisen opinnäytetyön tarkoituksena on tehdä kehittämistyötä, joka palvelisi ammatillista kehittämistä. Tuotokseksi käy esimerkiksi konkreettinen esine tai tapahtuma. Tuotoksena toteutui varhaiskasvattajille opas perustuen heidän toiveisiinsa. Oppaan tekemisen lisäksi tuli kirjoittaa oppaan toteutusprosessista. Prosessin vaiheita olivat kysely ja vastauksien teemoittelu, joista avataan tarkemmin myöhemmissä luvuissa. Opinnäytetyötä tehdessä tulee prosessin olla harkittua, järjestelmällistä ja perusteltua. Jokaisessa vaiheessa toteutusprosessin aikana huomioitiin eettisyys, luotettavuus ja vastuullisuus, joiden perusteella koottiin aiheeseen liittyvä aineisto huolellisesti. (Kostamo ym., 2022, ss. 11–13)

Tutkimusmenetelmänä käytettiin laadullista eli kvalitatiivista tutkimusta. Kvalitatiivinen tutkimus tarkoittaa aineiston muodon kuvausta, missä ei käytetä tilastollisia menetelmiä. Kvalitatiivisessa tutkimuksessa ei ole oleellista määrää vaan laatu. (Eskola & Suoranta, 2014,

s. 13) Laadullisessa tutkimusmenetelmässä tavoitteena on tavoitella ihmisten omia kuvauksia heidän koetusta todellisuudestaan. Erityispiirteenä laadullisessa tutkimusmenetelmässä on se, että tavoitteena ei tule olla totuuden löytäminen siitä, mitä tutkitaan. (Vilkka, 2021, s. 118, 120) Tutkimustehtävän tarkoituksena on perustella omia teoreettisia, aineistollisia ja menetelmällisiä valintoja sekä reflektoida niitä (Näpäri, 2017).

6.1.1 Aineistonhankinta verkkokyselyllä

Oppaan luomisessa tärkeää oli saada työntekijöiltä omia mielipiteitä ja heiltä nousseita tarpeita, jotka huomioitiin valmiissa oppaassa. Tutkimusmenetelmänä toimi kysely. Se on laadullisen tutkimusmenetelmän yksi tutkimushaastattelumuoto, josta käytetään myös nimityksiä strukturoitu haastattelu tai standardoitu haastattelu. Kyselyssä tekijät ovat itse päättäneet ennalta sekä harkitusti kysymysten muodon ja esittämisjärjestyksen. (Vilkka, 2021, s. 99) Tutkimusaineisto saatiin anonyymista kyselystä. Kvalitatiivisessa tutkimuksessa tällainen aineistonkeruu on yleistynyt menetelmä (Eskola & Suoranta, 2014, s. 16).

Kyselylomaketta laatiessa tuli huomiota kiinnittää avoimiin kysymyksiin, jotta työntekijöillä oli mahdollisuus tuoda omia ajatuksiaan paremmin esille. Kysymyksien vastauksia ei tällöin johdateltu tai rajattu liikaa tiettyyn suuntaan. Lomakkeen suunnittelussa huomioitiin ulkoasun selkeys ja kohtuullinen pituus. Vastaamishalu hiipui ylipitkässä kyselyssä. Kysymysten tuli olla kohtuullisia, jotta ne olivat paremmin ymmärrettävissä vastaajalle ja motivaatio vastaamiseen pysyisi yllä. (Yhteiskuntatieteellinen tietoaarkisto, n.d.)

Kyselylomake ja tutkimussuunnitelma kietoutuivat tutkimusprosessissa yhteen ja lomakkeessa tuli kysyä vain asioita, joita tutkimussuunnitelmassa oli kirjoitettu tutkittavan (Vilkka, 2015, s. 105). Aineistonhankintamenetelmäksi kysely valikoitui siksi, koska ajallisesti osan työntekijöistä oli helpompi vastata valmiiseen kyselylomakkeeseen. Tiettyyn hetkeen ajoitettu haastattelu ei olisi toiminut kaikkien kanssa. Kyselylomaketta pääsi nopeammin analysoimaan, kun litterointia ei tarvinnut tehdä. Webropol -kysely mahdollisti anonyymit vastaukset ja oli työkaluna helppo käyttää.

Ennen, kuin kysely lähetettiin työntekijöille vastattavaksi, näytettiin se opinnäytetyön tiimille. Opinnäytetyöohjaaja ja muut opiskelijakollegat saivat arvioida kyselyn kysymysten muodon, järjestyksen ja tuoda heidän ajatuksiaan esille. Ajatukset ja mielipiteet otettiin huomioon ja kyselyn kysymysten muotoja muokattiin paremmin ymmärrettäväksi sekä selkeämmiksi. Kysymysten muodot tukisivat samoin myös tutkimuskysymysten vastausten löytämistä. Kyselyyn kysymyksiksi muotoutuivat:

- Mitä asioita aikuisen tulee mielestäsi ottaa huomioon, kun käsitellään eron aihetta varhaiskasvatusikäisen lapsen kanssa?
- Miten omasta mielestäsi ero tulisi ottaa puheeksi lapsen kanssa?
- Mikä eron käsittelyssä tuntuu mielestäsi haastavalta varhaiskasvatusikäisen lapsen kanssa?
- Mistä koet tarvitsevasi lisätietoa eron käsittelyssä lapsen kanssa?
- Minkälaista opasta toivoisit tukemaan työtäsi? (ulkonäkö, sisältö, rakenne)

Kyselylomake lähetettiin vastaajille elokuun lopulla 2023, ja se oli avoinna kaksi viikkoa. Saatekirje liitteineen lähetettiin sähköpostilla yhteyshenkilölle eli päiväkodin johtajalle. Hän puolestaan lähetti sen edelleen päiväkodin työntekijöille. Työntekijöitä oli päiväkodissa yhteensä kuusi, joten riittävän aineiston saamisen vuoksi oli tärkeää saada enemmistöltä työntekijöistä vastaus. Vastauksia saatiin lopulta neljä. Kysely tuotettiin anonyymisti, joten vastauksista ei ollut mahdollista tunnistaa henkilöitä. Osallistuminen oli vapaaehtoista, ja vastaajien nimet eivät tule ilmi missään vaiheessa opinnäytetyötä.

6.1.2 Aineiston analyysi teemoittelulla

Aineistonkeruumenetelmänä laadullisessa tutkimuksessa käytetään kirjallista aineistoa. Esimerkkinä haastattelut ja havainnointit tai muuhun tarkoitukseen tuotettu kirjallinen aineisto. Myös kuvalliset aineistot tai äänimateriaali käyvät hyvin. Kvalitatiivisella eli laadullisella menetelmällä ilmiön prosessiluonne tulee näkyviin. Laadullisessa tutkimuksessa pyritäänkin ymmärtämään tutkittavaa ilmiötä. (Eskola & Suoranta, 2014, ss. 15–16) Aineistona toimi kyselystä saadut vastaukset ja aineiston analysoinnissa käytettiin teemoittelua, mikä on laadullisen tutkimuksen yksi analyysimenetelmistä. Teemoittelussa nostettiin esille tutkimustehtävän kannalta keskeisimpiä asiakokonaisuuksia sekä usein vastauksista nousseita tyypillisimpiä piirteitä. Teemoittelussa tärkeäksi osaksi nousee se, että tutkijoilla ei ole ennalta mietittynä tiettyjä teemoja vaan ne syntyvät aineistosta saaduista tuloksista ja toistuvista teemoista. (Juhila, n.d.)

Kyselyn kaikki vastaukset luettiin tarkasti ja moneen kertaan eli lähiluettiin. Lähilukemisen tarkoituksena oli havainnoida ja ensisijaisesti myös ymmärtää, että havaittu asia liittyy kyseisiin asiayhteyksiin ja toimintaympäristöön (Kostamo ym., 2022, s. 58). Teemoittelussa aineistosta etsitään tutkimustehtävän kannalta keskeisimmät asiakokonaisuudet ja tyypilliset, usein esiintyvät piirteet (Juhila, n.d.).

Aluksi analysoitiin tyypillisimmät piirteet, jotka nousivat varhaiskasvatuksen työntekijöiden vastauksista esille. Tämän jälkeen ne teemoiteltiin omiin kategorioihinsa. Kyselyn vastaukset tulostettiin, jonka jälkeen värikoodaamalla alleviivattiin eri teemat. Analysointi tehtiin huolellisella lukemisella sekä vastauksien erittelyllä. Teemoittelu aloitettiin lisäämällä tutkimuskysymykset tyhjän Wordin yläreunaan, jonka jälkeen pyrittiin etsimään tutkimuskysymyksiin vastauksia. Vastaukset, jotka vastasivat tutkimuskysymykseen, lajiteltiin yhdistäviin tai samankaltaisiin tekijöihin eli teemoihin. Kyselyn vastaukset tulostettiin, jotta pystyttiin alleviivaamaan kahdella eri värillä tutkimuskysymyksiin sopivat vastaukset. Värit teemoiteltiin niin, että omille teemoille piirrettiin omat symbolit, joita olivat esimerkiksi sydän. Lopuksi vastaukset kirjoitettiin puhtaaksi Wordiin tutkimuskysymysten alle. Wordista teemoja vielä tarkasteltiin ja teemojen nimiä muokattiin tutkijoiden näkökulmasta paremmiksi. Luvussa 7 avataan kummankin tutkimuskysymyksen teemoittelusta sekä siitä, miten teemat muodostuivat ja mitä niihin sisältyy.

6.2 Opinnäytetyön eettisyys ja kestävyys

Opinnäytetyön eettisyyden varmistamiseksi opinnäytetyön aiheeseen perehdyttiin mahdollisimman monipuolisesti sekä perustellusti ja tutkimuseettisiin ohjeisiin tutustuttiin. Tekijöiden tuli olla ajan tasalla ammattikorkeakoulun ohjeistuksista ja henkilötietojen käsittelystä. Tämä varmistettiin ohjeistuksien ja yleisten sääntöjen seuraamisella. Tutkimuslupa hoidettiin ohjeiden mukaan ja tilaaja pidettiin ajan tasalla opinnäytetyön etenemisestä ja siihen liittyvistä sopimuksista. Tietosuojailmoitus oli osana saatekirjettä ja kyselyyn vastaajien luettavissa. Opinnäytetyön aineistot säilytettiin kaikkien osapuolten hyväksymällä tavalla. Kertyneen tutkimusaineiston ja oppaan omistus- ja käyttöoikeuksista sovittiin yhdessä tilaajaosapuolen kanssa. (Kettunen ym., 2018)

Tutkimuksen aikana yleisiä eettisiä periaatteita huomioitiin ja työssä noudatettiin Tutkimuseettisen neuvottelukunnan (2019, s. 7) laatimia tieteellisiä käytäntöjä opinnäytetyön prosessin aloituksesta lähtien. Tutkimuksen aikana huomioitiin itsemääräämisoikeus ja vastaajien ihmisarvo, joka käytännössä tarkoitti sitä, että kyselytutkimukseen oli tilaajapäiväkodin kaikilla työntekijöillä oikeus osallistua mukaan. Halutessaan heillä oli myös mahdollisuus keskeyttää osallistumisensa koska vain ilman minkäänlaisia selityksiä. Tutkimukseen osallistuneille kerrottiin, millaisesta opinnäytetyöstä on kyse, ja millaiseen tutkimukseen työntekijä on osallistuessaan suostumassa. Tutkimuksen toteutus eteni lähettämällä päiväkodin johtajalle sähköisesti saatekirje (Liite 2), joka sisälsi linkin

sähköiseen kyselyyn. Saatekirjeessä lueteltiin työntekijöiden oikeudet osallistuessaan kyselyyn.

Projektin edetessä tuli pieniä muutoksia. Alussa tutkimuskysymyksiä oli vain yksi kappale, mikä oli mainittu myös saatekirjeessä. Loppujen lopuksi päädyttiin muuttamaan tutkimuskysymyksen muotoa paremmaksi ja lisäämään toinenkin tutkimuskysymys.

Tutkimuskysymys muokkautui, koska tutkittavaa aihetta haluttiin tarkentaa, jotta vastaukset eivät olisi liian laajoja vaan ne vastaisivat tarkemmin rajattuun aiheeseen.

Tutkimuskysymyksien muutoksien lisäksi, tuli eettisyyteen liittyviä muutoksia. Aluksi oli sovittu ja ilmoitettu yhteistyöpäiväkodin henkilöstölle, että päiväkotitultaisiin mainitsemaan lopullisessa opinnäytetyössä. Lokakuun alussa kuitenkin tavattiin yhteisesti opinnäytetyöohjaajan ja tilaajan kanssa, jolloin toiveena esiintyi, että päiväkodin nimeä ei tultaisi mainitsemaan missään vaiheessa opinnäytetyön aikana. Tämä toive huomioitiin ja päiväkodin nimeä ei tulla mainitsemaan opinnäytetyössä eikä se näy liitteissä.

Saatekirjeessä (Liite 2) on mainittu päiväkodin nimi, mutta nimi anonymisoitiin sensuroimalla se tekstistä.

Nivalan ja Ryytäsen (2019, ss. 300–301) mukaan sosiaalipedagogiikan apulaisprofessori Arto O. Salonen esittää, että ekososiaalisessa hyvinvointikäsitteessä inhimillinen hyvinvointi rakentuu ensisijaisesti ihmissuhteissa. Elämän merkityksellisyyden ja mielekkyyden tunteet saavutetaan muun muassa yhteistyön, välittämisen sekä jakamisen kautta. Ekososiaalisen hyvinvoinnin yhtenä edellytyksenä on rajallisten resurssien jakaminen oikeudenmukaisesti. Siksi kasvatuksen ja sosiaalisen työn keinoin tulee kehittää ihmisen ja luonnon välistä suhdetta sekä ihmisten välisiä suhteita. Kasvatuksellisessa työssä ekologisella näkökulmalla tarkoitetaan myös ekososiaalisen vastuuntunnon ja sivistyksen vahvistamista osana kansalaiskasvatusta.

Opinnäytetyössä kestävä kehitys on huomioitu tunteita ja tunnetaitoja käsittelevällä oppaalla. Oppaan avulla lapsia voi tukea tunteiden tunnistamisessa ja käsittelyssä sekä opettaa lapsia ilmaisemaan tunteita sopivin keinoin muita satuttamatta. Tämä vahvistaa sosiaalista kestävyyttä. Opas tarjoaa varhaiskasvattajille keinoja olla lapsen vierellä vaikeassa tilanteessa ja tarjota tukea myös vanhemmille. Tunnetaidot avaavat oven parempiin ihmissuhteisiin sekä muiden tasa-arvoiseen kohteluun. Opasta voi hyödyntää lapsen ja kasvattajan välisen suhteen muodostumisessa ja aikuisen aito välittäminen ja läsnäolo tuo turvaa eron keskellä olevalle lapselle.

7 Kasvattajien kyselyn tulokset

Kysely (Liite 3) oli päiväkodin henkilöstölle auki kaksi viikkoa, jonka aikana vastaukset pyrittiin keräämään. Kyselyn ajankohta ja aikataulu huomioiden riitti, että vastauksia saatiin yli puolelta kasvattajista. Huomioon otettiin se, että päiväkodin ryhmät aloittivat elokuun alussa toiminnan, jolloin kiireellisyys oli ajankohtaista henkilöstön arjessa. Ennen kyselyn tekemistä ja oppaan suunnittelua, teoretietoa oli kerätty aiheesta.

Kasvattajien toiveet ja heidän tarpeensa haluttiin ottaa huomioon opasta tehdessä. Vaikka opas on yhteistyöpäiväkodin kasvattajien tarpeista ja toiveista kasattu, saa opasta halutessaan muutkin kiinnostuneet käyttää. Kasvattajien lisäksi opasta voivat hyödyntää huoltajatkin, jos eron aihe on ajankohtaista perheessä. Opasta eivät tekijät itse pystyneet käytännössä kokeilemaan, jolloin oppaan käyttäminen jäi päiväkodin henkilöstölle hoidettavaksi. Lopuksi päiväkodin henkilöstöltä pyydettiin palautetta oppaasta, jotta saataisiin arviointia siitä, miten he kokivat oppaan hyödylliseksi sekä mahdollisia kritiikkejä, mitä esimerkiksi heidän mielestään olisi ollut hyvä lisätä oppaaseen. Palautetta ei kuitenkaan ehditty saamaan ennen opinnäytetyön viimeistelyä.

7.1 Miten varhaiskasvatusikäisten lasten kanssa tulisi käsitellä eron aiheita varhaiskasvattajien näkökulmasta tarkasteltuna?

Ensimmäisen tutkimuskysymyksen vastauksista eriteltiin kuusi eri teemaa. Teemoja olivat tunteet, lapsen oma-aloitteisuus, menetelmät, lapsen roolin käsittely, ikätaso sekä aikuisten rooli. Nämä teemat valikoituivat, koska vastauksien perusteella varhaiskasvattajat kokivat tunteiden käsittelyn taidot merkitykselliseksi ja tässä, kuten monessa muussakin aiheessa huomioon tuli ottaa myös ikätaso. Vastauksista nousi esille aikuisen roolin selkeyttäminen sekä lapsen roolin käsittely lapsen kanssa. Lapsi saattaa helposti ottaa vastuuta ja kokea syyllisyyttä vanhempien erosta ja, siksi asiaa on oleellista käsitellä lapsen kanssa. Vastauksista ilmeni myös lapsen oma-aloitteisuuden merkitys eron aiheen käsittelyssä sekä se, ettei lasta tule pakottaa aiheesta puhumiseen. Kuvassa 1 selkiytyy teemojen muodostuminen.

Kuva. 1. Ensimmäisen tutkimuskysymyksen teemoittelu

Tunteet nousi teemana ylitse muiden. Moni vastaajista oli kokenut, että aihetta käsitellessä tulee huomioida ja tulkita vahvasti lapsen tunteita. Tärkeänä pidettiin sitä, että lapselle annettaisiin oma aikansa, jottei hän kokisi keskustelua ahdistavana tai pakotettuna. Lapsen tunteet haluttiin ottaa vahvasti huomioon ja kasvattajat halusivat huomioida sen, että lapsella olisi turvallinen olo näyttää tunteensa huoltajien erosta keskustellessa.

Lapsen oma-aloitteisuus -teemassa kasvattajat olivat kokeneet paremmaksi sen, että lapsi toisi eron aiheen itse esille. Kasvattajalle ei koettu olevan sopivaa ottaa aihetta esille. Lapsi saattaa tuoda ajatuksiaan päiväkodin arjessa erilaisissa tilanteissa kuten leikeissään tai siirtymistilanteissa. Lapsi saattaa sanoa tällaisissa tilanteissa joitain ajatuksia eroon liittyen tai mennä kertomaan erosta suoraan kasvattajalle. Kasvattajan on hyvä huomata arjen keskellä tällaiset tilanteet. Kasvattaja huomioi sekä havainnoi, miten tilanteessa olisi sopiva keskustella lapsen kanssa ja kuinka ottaa huoltajien kanssa aihe puheeksi.

Menetelmät -teemassa kasvattajat kokivat, että keskustelun lisäksi tai tukena olisi hyvä käyttää erilaisia toiminnallisia ja luovia menetelmiä, kuten kuvia. Tähän tarpeeseen pyrittiin

oppaassa vastaamaan sillä, että oppaan sisällönosiksi jaettiin toiminnallisten menetelmien käyttö alle 3-vuotiaiden sekä 3–5-vuotiaiden kanssa. Menetelmiä valikoidessa huomioon otettiin niiden soveltuvuus kahdestaan lapsen kanssa toteutettaviksi tai lapsiryhmässä käytettäviksi. Erilaisten menetelmien tarkoitus on joko rentouttaa lasta ja auttaa pääsemään stressin tai ahdistuksen tunteista eroon sekä helpottaa tunteiden tunnistamista ja auttaa niiden ilmaisussa. Menetelmät auttavat lasta myös oman arvon tunnistamisessa.

Lapsen roolin käsittely -teemassa oli kasvattajien mielestä huomionarvoista tuoda lapselle esiin se, ettei hän ole huoltajiensa eron syynä. Ikätaso -teemassa tuotiin esille se, että aihetta tulisi käsitellä huomioiden lapsen ikätaso. Molempien teemojen ajatukset ovat hyvää kasvattajana ja huoltajana huomioida, kun lapsen kanssa keskustellaan huoltajien erosta.

Aikuisten rooli -teemassa kasvattajat näkivät, että vanhempien ja kasvattajien rooli on keskeisessä osassa huoltajien eron käsittelyssä lapsen kanssa. Kasvattajat kokivat, että aikuisten tulee kertoa yhdessä lapselle erosta ja vasta sitten, kun ero on varmasti päätetty. Lapselle kerrotaan eron syyt huomioiden kuitenkin ikätaso, joka oli myös yksi teemoista. Yhdessä vastauksessa tuli ilmi, että kasvattajana pitäisi olla puolueeton, kun keskusteleo lapsen kanssa erosta. Tämä oli erityinen havainto, koska lapselle ei tule antaa kummastakaan huoltajastaan negatiivista kuvaa. Lapsella on oikeus molempiin vanhempiinsa ja oikeus saada olla kummankin vanhempansa kanssa.

7.2 Minkälaista tukea varhaiskasvattajat kaipaavat eron aiheen käsittelyyn varhaiskasvatusikäisten lasten kanssa?

Toisen tutkimuskysymyksen vastaukset teemoiteltiin neljään eri teemaan, jotka olivat tunteet, toiminnalliset menetelmät, lapsen tukeminen ja ikätaso. Nämä teemat valikoituivat, koska vastauksien perusteella nousi esiin kasvattajien tarve erilaisten menetelmien listaamiselle sekä konkreettisten esimerkkien tarve lapsen tukemiseksi. Lisäksi nähtävillä oli ikätason haasteellisuus muun muassa tunteista keskustellessa. Tunteet ja niiden merkitys nousivat vastauksista myös itsessään esille suurena kokonaisuutena ja tunteet tulivatkin toisessa tutkimuskysymyksessä ensimmäiseksi teemaksi. Molempien tutkimuskysymysten vastauksissa näkyi vahvasti lapsen tunteiden merkitys ja käsittely. Kasvattajat kokivat tarvitsevansa tukea siihen, miten lapsen tunteita tulisi käsitellä sekä, miten kyseiset tunteet viittaisivat huoltajien eroon. Kuvassa 2 on selkeytetty toisen tutkimuskysymyksen teemat.

Kuva 2. Toisen tutkimuskysymyksen teemoittelu

Toiminnalliset menetelmät olivat toisena teemana. Kasvattajat toivoivat saavansa tietoa erilaisista menetelmistä sekä materiaaleista, mitä voisivat käyttää lapsen kanssa, kun käsitellään eroa. Lapsen tukeminen ja ikätaso olivat viimeiset teemat. Kasvattajat pohtivat, kuinka erosta tulisi keskustella, mitä olisi tärkeää sanoa lapselle ja, kuinka tukea lasta. Mitä pienemmästä lapsesta on kyse, koettiin aihe vaikeammaksi käsitellä. Vastauksissa ilmeni, miten vaikeaa aihetta voisi hyvällä tavalla käsitellä varhaiskasvatusikäisen lapsen kanssa.

Kyselyn vastauksien avulla pohdintaan otettiin, mitä olisi hyvä ottaa oppaan sisällöiksi. Vastauksissa tuli esille asioita missä kasvattajat kokivat tarvitsevänsä tukea, kun käsitellään eron aihetta. Nämä aiheet haluttiin huomioida oppaassa. Oppaan sisällöistä ja itse oppaan tekemisen prosessista avataan tarkemmin myöhemmässä luvussa.

8 Miten käsitellä eron aiheuttamia tunteita? - opas

Oppaan kasaaminen ja rajaaminen oli alkuun haasteellista. Kyselyn vastaukset tuli ensimmäiseksi teemoitella. Vastauksista etsittiin samankaltaisia aiheita, jotka vastasivat samalla tutkimuskysymyksiin ja olivat oppaan kannalta oleellisia. Oppaan sisällön suunnittelu tuntui luontevammalta sen jälkeen, kun teemat olivat selvillä. Oppaan alustava sisältö kirjoitettiin aluksi Word-pohjalle helpottamaan kokonaisuuden hahmottamista. Kun sisältöön oltiin tyytyväisiä, siirryttiin tutulle Canva -pohjalle, johon itse opas kasautui.

Valmiista oppaasta (Liite 4) tuli ytimekäs kooste eron aiheuttamien tunteiden käsittelystä. Opas lähetettiin päiväkodille sähköisenä ja halutessaan he voivat tulostaa oppaan. Värimaailmaltaan opas on hempeä, ja pääväreiksi valikoituivat sininen, keltainen ja vaaleanpunainen. Opas sisältää paljon värejä ja kuvia, jotta se säilyttäisi lukijan mielenkiinnon ja olisi miellyttävä lukea. Oppaassa käytettiin pääasiassa Canva sovelluksen omia ja ilmaisia kuvia. Oppaasta on pyritty varhaiskasvattajien toivomusten mukaan tekemään rajattu kokonaisuus, joka ei ole liian pitkä tai sisällä liikaa tekstiä. Toiveena oli oppaan sisältävän lyhyttä ja ytimekästä tietoa. Oppaan pituudeksi tuli 18 sivua, joista 15 on asiasisältöä.

Torpan (2014) mukaan opasta kirjoittaessa on oleellista tietää tekstin tavoite. Teksti voi parantua, kun pitää mielessä kohderyhmän, jolle kirjoittaa. Tekstin tavoite ja kohderyhmä muotoutuvat myös yhteen. Useamman kirjoittajan työstäessä samaa tekstiä, kannattaa kaikkien osapuolien kanssa käydä läpi tavoite, kohderyhmä, rajaus sekä näkökulma ja sopia tekstin sisältö. Suunnitelma tekstin laatimiseen on hyvä tehdä kirjallisena esimerkiksi ranskalaisin viivoin. Tekstikappaleen työstäminen loogiseksi onnistuu, kun kirjoittaa ensin yhden faktan ja pohtii, minkä kysymyksen se voi lukijassa herättää. Kun mahdolliset heräävät kysymykset käsitellään loppuun, on kappale valmis.

Opasta kirjoittaessa mielessä pyrittiin pitämään tekstin tavoite ja kohderyhmä. Kohderyhmänä olivat varhaiskasvatuksen työntekijät ja tekstin tavoitteena on ollut tuoda ilmi teorian ja kyselyn tuloksien kautta, mitä tulee ottaa huomioon eron aiheetta käsitellessä varhaiskasvatusikäisen lapsen kanssa. Lisäksi varhaiskasvattajien toiveet oppaan sisällöistä on otettu huomioon. Koska opinnäytetyössä ja oppaassa on ollut kaksi kirjoittajaa, on erikseen kirjoitetut kappaleet käyty lopuksi yhdessä läpi. Kirjoittamista jaettaessa on merkitty Wordiin ylös, mistä kumpikin ottaa selvää. Lopuksi teksti on pyritty tekemään yhtenäiseksi.

Tilaaajan kanssa järjestetyllä tapaamisella keskusteltiin yhdessä opinnäytetyön ohjaajan sekä toimeksiantajan kanssa oppaan keskeisistä sisällöistä. Tapaaminen järjestettiin Teamsin välityksellä ja sen aikana tilaajalle näytettiin suunnitellun oppaan sisältö sekä värimaailma, jotka tilaaja hyväksyi. Opinnäytetyön ohjaajan ja tilaaajan ehdotuksesta opas rajautui eron aiheuttamien tunteiden käsittelyyn, koska kyselystä saaduista vastauksista esiin nousivat erityisesti tunteet. Oppaan nimeksi lopulta tuli ”Miten käsitellä eron aiheuttamia tunteita?”. Sisällöltään opas jakautuu tunteiden käsittelyyn, tunteissa tukemiseen, lapsen ero-oireiluun, menetelmiin sekä siihen, miten ottaa huomioon eron kohdannut perhe. Opas sisältää myös erilaisia kirjavinkkejä aiheen käsittelyyn. Kirjat on jaettu lasten kanssa käytettäväksi sekä pelkästään kasvattajien luettavaksi. Lisäksi oppaaseen on koottu hyödyllisiä nettisivuja varhaiskasvattajien tueksi ja vanhemmille vinkattaviksi.

9 Johtopäätökset ja pohdinta

Opinnäytetyö prosessina on ollut opettavainen kokemus. Tekijöille tutkimuksellinen työ ja oppaan kasaaminen on ollut uusi oppimiskokemus, ja matkan varrelle on mahtunut ylä- ja alamäkiä. Teorian oppimisen lisäksi kasvua on tullut myös henkisesti. Prosessin etenemisen odottamista ja epävarmuuden sietämistä kohdatessa sietokyky on kehittynyt. Aihe on ollut alusta asti molempien tekijöiden mielenkiinnon mukainen ja tietoa syvemmin kerätessä, on mielenkiinto aihetta kohtaan kasvanut.

Opinnäytetyöprosessin tuotoksena syntyi tunnepainotteinen opas kasvattajille. Opas sisältää toiminnallisia menetelmiä eron käsittelyyn lapsen kanssa sekä keinoja, miten tukea lasta ja hänen perhettään eron keskellä. Erosta oireilevan lapsen mahdollisesti muuttuvaa käytöstä sekä ratkaisuja käytöksen käsittelyyn esitellään oppaassa. Opas hyödyttää kasvattajia kiireisen päiväkotiarjen keskellä ja tarjoaa tiivistetyn tietopaketin eron käsittelyyn.

Tutkimusmenetelmänä toiminut kysely oli aikataulullisesti toimivampi verrattuna haastatteluun. Pohdintaa herätti kuitenkin se, olisiko teemahaastattelun avulla saanut laajempia vastauskokonaisuuksia verrattuna kyselyyn. Ryhmähaastattelu olisi mahdollistanut dialogisen keskustelun ja lisäkysymyksien esittäminen olisi ollut mahdollista, jota kyselyssä ei luonnollisesti voinut tehdä. Haastattelun avulla vastauksia olisi voinut laajemmin hyödyntää, koska kyselyn aineistoa analysoidessa kaikkien lyhyiden vastausten tarkoitusta ei voinut olettaa, jonka seurauksena vastauksia jäi käyttämättä. Suurempi vastaajien määrä olisi lisännyt tutkimuksen luotettavuutta. Vaikka laadullisessa tutkimuksessa määrällä ei ole yhtä suurta painoarvoa kuin määrällisessä tutkimuksessa, olisi useammasta vastauksesta

saanut mahdollisesti enemmän näkökulmia. Kyselyn ajankohdan olisi voinut valita myös paremmin, koska tutkimus toteutui syksyn kiireisen päiväkotikauden keskellä.

Tietoperustaa luettua voidaan todeta, että erosta tulee kirjoittaa lisää Suomessa tutkittua ja ajankohtaista kirjallisuutta. Vaikka aihetta on tutkittu paljon, on moni suomalaisista tutkimuksista jo melko vanhaa. Työssä on jouduttu käyttämään muutamaa vanhempaa lähdeä teoriapohjina, koska aiheesta ei ole lähivuosina julkaistu tarpeeksi luotettavaa tietoa. Vanhemmat lähteet haluttiin säilyttää, koska aiheiden todettiin olevan kohtuullisesti ajan tasalla nykypäivää ajatellen.

Lapsen oma-aloitteisuus sekä ikätason huomioiminen eron käsittelyssä nousivat varhaiskasvattajien vastauksista pinnalle useaan kertaan ja lapsesta lähtöisin oleva eron läpikäynti koettiin paremmaksi vaihtoehdoksi. Myös keskustelu lapsen vanhempien kanssa nähtiin tarpeelliseksi ennen kuin eroa käsitellään lapsen kanssa. Lapselle tilan antaminen on tärkeää, mutta on hyvä huomioida, ettei lapsi jää yksin ajatuksien ja huolien kanssa. Lapsen ei pidä kokea syyllisyyttä vanhempien eroon. Vastauksissa ilmeni, että kasvattajat kokevat hyötyvänsä menetelmistä, joita käyttää lapsen kanssa eroa käsitellessä. Yhdessä vastauksessa ilmeni myös, ettei kasvattaja koe omaavansa tarpeeksi tietoa käsitelläkseen eroa lapsen kanssa. Tulosten perusteella voidaan todeta oppaan hyödyttävän tilaajapäiväkotia sen tarjotessa tukea, vinkkejä sekä menetelmiä erotilanteiden käsittelyyn lapsen kanssa.

Eron lähestyminen lapsen kanssa vaatii tilannetajua ja hienotunteisuutta. Jos lapsi kertoo erosta kasvattajalle, täytyy varhaiskasvatuksen ammattilaisen osata vastata lapsen tunteisiin. Lapsen vanhempien kanssa on hyvä keskustella eron vaikutuksista lapsen käytökseen ja tunteisiin, jotta ne osataan huomioida. Vanhempien toiveet eron aiheen käsittelyyn liittyen on myös oleellista kuulla. Opetushallituksen (2022, s. 22) mukaan varhaiskasvatuksen työntekijöiden tehtävänä on olla lapselle turvallinen aikuinen ja lapsella on oikeus tulla huomioon otetuksi ja kuulluksi. Tämän perusteella voidaan todeta, että lapsen täytyy saada tukeutua kasvattajaan tarvitessaan. Hietasen (2022) mukaan lapset saattavat helposti kantaa vastuuta vanhempien erosta tai huolehtia vanhempien pärjäämisestä. Samanlaisia ajatuksia ilmeni myös kyselyyn vastanneilta kasvattajilta.

Johtopäätöksenä voidaan todeta tunnekasvatuksen olevan todella merkityksellinen osa varhaiskasvatusta. Tunnetaitojen merkitys onkin noussut yhä tärkeämmäksi lähivuosina, ja tunnetaidot ovat osa varhaiskasvatussuunnitelman perusteita. Perusteissa todetaan, että lasten tunnetaidot vahvistuvat, kun heidän kanssaan opetellaan tiedostamaan, havaitsemaan

ja nimeämään eri tunteita. Turvallisessa ympäristössä ja ilmapiirissä lapsen on helpompi näyttää erilaisia tunteita. Varhaiskasvattajien tarkoituksena on auttaa ja rohkaista lapsia tunteiden ilmaisussa sekä itsesäätelyssä. Kysymyksien esittämiseen rohkaistaan ja niihin vastataan. (Opetushallitus, 2022, ss. 28, 91) Oppaasta voikin löytää vinkkejä tilanteisiin, joissa eron aiheuttamat tunteet ovat pinnalla.

Lähteet

- Autonen-Vaaraniemi, L., Forsberg, H., Kauko, O., Laakso, R., Linnavuori, H., Ritala-Koskinen, A. & Warinowski, A. (2018). *Monen kodin lapset – Lasten monipaikkainen asuminen ja sosiaalityö*. Gaudeamus.
- Avioliittolaki 234/1929. <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1929/19290234>
- Böök, M. & Terävä, J. (2022). 4 Moninaiset perheet ja varhaiskasvatus. Teoksessa M. Koivula, A. Siippainen & P. Eerola-Pennanen (toim.), *Valloittava varhaiskasvatus - Oppimista, osallisuutta ja hyvinvointia*. (ss. 51-59). Vastapaino.
- Eerola-Pennanen, P., Vuorisalo, M. & Raittila, R. (2022). 1 Johdatus varhaiskasvatukseen. Teoksessa M. Koivula, A. Siippainen & P. Eerola-Pennanen (toim.), *Valloittava varhaiskasvatus - Oppimista, osallisuutta ja hyvinvointia*. (ss. 11-22). Vastapaino.
- Ensi- ja turvakotien liitto. (n.d.). *Lapsi ja ero*. Apua eroon. https://apuaeroon.fi/tietoaerosta/lapsi_ja_ero/#ec01d629-a481/
- Eskola, J & Suoranta, J. (2014). *Johdatus laadulliseen tutkimukseen*. Vastapaino.
- Forsberg, H. (2018). Lasten tunteet, perhesuhteet ja koti. Teoksessa P. Eerola & H. Pirskanen (toim.), *Perhe ja tunteet*. Gaudeamus.
- Helminen, J. (2006). *Elämä koettelee, tuki kannattelee: sosiaali- ja terveysalan työ monimuotoisissa perhesuhteissa*. PS-kustannus.
- Hietanen, P. (17.5.2022). *Mikä lasta vanhempien erossa huolettaa?* Ensi- ja turvakotien liitto. <https://ensijaturvakotienliitto.fi/blogi/mika-lasta-vanhempien-erossa-huolettaa/>
- Jokinen, K. & Mikats, J. (2018). Lähisuhteet lasten arjessa. Teoksessa P. Eerola & H. Pirskanen (toim.), *Perhe ja tunteet*. Gaudeamus.
- Juhila, K. (n.d.). *Teemoittelu*. Tietoarkisto. <https://www.fsd.tuni.fi/fi/palvelut/menetelmaopetus/kvali/analyysitavan-valinta-ja-yleiset-analyysitavat/teemoittelu/>
- Juusola, A. (2021). *Jutellaanko? - Miten käsitellä lapsen kanssa vaikeita asioita*. Kirjapaja.
- Kallio, H. (2021). Perhesuhteet syrjintäperusteena syrjintärikoksissa. Teoksessa K. Weckström, M. Niemi, A. Mäki-Petäjä-Leinonen & J. Huhtanen (toim.), *Modernit perhesuhteet ja oikeus*. Alma Talent Oy.
- Kettunen, J., Kärki, A., Näreaho, S. & Päällysaho, S. (17.5.2018). Ammattikorkeakoulujen opinnäytetöiden eettiset suositukset - Tekijän ja ohjaajan apu. *AMK-lehti/UAS JOURNAL- Journal of Finnish Universities of Applied Sciences*. <https://uasjournal.fi/puheenvuoro/ammattikorkeakoulujen-opinnaytetoiden-eettiset-suositukset-tekijan-ja-ohjaajan-apu/>
- Koivula, M. & Laakso, M. (2022). 6 Lapsen varhainen kehitys kommunikaation, vuorovaikutussuhteiden ja leikin näkökulmasta. Teoksessa M. Koivula, A. Siippainen

- & P. Eerola-Pennanen (toim.), *Valloittava varhaiskasvatus- Oppimista, osallisuutta ja hyvinvointia*. (ss. 73-90). Vastapaino.
- Kostamo, P., Airaksinen, T. & Vilkkä, H. (2022). *Kirjoita itsesi asiantuntijaksi – Opas toiminnalliseen opinnäytetyöhön*. Art house.
- Korhonen, L. (26.11.2021). *Vanhempien ero*. Pulassa lapsen kanssa. Kustannus Oy Duodecim. <https://www.terveyskirjasto.fi/pla00032>
- Kurki-Suonio, K. (2021). Vuoroasuminen – erovanhemmuuden tasajako? Teoksessa K. Weckström, M. Niemi, A. Mäki-Petäjä-Leinonen & J. Huhtanen (toim.), *Modernit perhesuhteet ja oikeus*. Alma Talent Oy.
- Kääriäinen, A. (2008). *Ero haastaa vanhemmuuden*. Lastensuojelun Keskusliitto & Neuvoprojekti.
- Laki lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta annetun lain muuttamisesta 190/ 2019. <https://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2019/20190190>
- Linnavuori, H., Murtorinne-Lahtinen, M. & Heikinheimo, K. (2021). *Kaksi kotia – Selviytymisopas vuoroasumiseen*. Vastapaino.
- MLL. (n.d.). *Jatkuva riitely perheessä*. Mannerheimin lastensuojeluliitto. <https://www.mll.fi/vanhemmille/tukea-perheen-huoliin-ja-kriiseihin/jatkuva-riitely-perheessa/>
- Monimuotoiset perheet. (2021). *Monimuotoiset perheet varhaiskasvatuksessa. Opas kasvatus- ja opetusalan ammattilaisille*. <https://monimuotoisetperheet.fi/wp-content/uploads/2021/10/Opas-varhaiskasvattajille.pdf>
- Mäkijärvi, L. (2014). *Kahden kodin lapset : Miten tuen lasta vanhempien avioerossa*. Docendo Oy.
- Neuvokas perhe. (17.12.2022). *Meidän perheen tunnetaidot*. Sydänliitto. <https://neuvokasperhe.fi/artikkeli/meidan-perheen-tunnetaidot/>
- Nivala, E. & Rynänen, S. (2019). *Sosiaalipedagogiikka - Kohti inhimillisempää yhteiskuntaa*. Gaudeamus.
- Näpärä, L. (2017). *Tutkimuksen sisältö*. Spoken. <https://spoken.fi/tutkimuksen-sisalto/>
- OAJ. (n.d.). *Varhaiskasvatus*. Opetusalan ammattijärjestö. <https://www.oaj.fi/politiikassa/suomalainen-kasvatus-ja-koulutusjarjestelma/varhaiskasvatus/>
- Opetushallitus. (2022). *Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet 2022*. https://www.oph.fi/sites/default/files/documents/Varhaiskasvatussuunnitelman_perusteet_2022_2.pdf
- Roininen, L. (2021). *Perhe parrasvaloissa*. Avain.

- Tietoarkisto. (n.d.). Kyselylomakkeen laatiminen. *Kvantiitatiivisen tutkimuksen verkkokäsikirja. Yhteiskuntatieteellinen tietoarkisto*. Haettu 28.8.2023.
<https://www.fsd.tuni.fi/fi/palvelut/menetelmaopetus/kvanti/kyselylomake/laatiminen/>
- Tilastokeskus. (n.d.) *Avioerot*. Haettu 14.8.2023.
<https://www.stat.fi/tup/maahanmuutto/perheet/avioerot.html>
- Tilastokeskus. (2021). *Solmittujen avioliittojen määrän lasku vaimeni*.
https://www.stat.fi/til/ssaaty/2020/ssaaty_2020_2021-06-18_tie_001_fi.html
- Tilastokeskus. (2022). *Perheiden määrä väheni vuonna 2021*.
<https://stat.fi/julkaisu/cku2jk59k8sbo0c58x6z45mhx>
- Torppa, T. (2014). *Työssään kirjoittavan opas. Tekstin lukija, tarkoitus ja suunnittelu*. Alma Talent.
- Tutkimuseettinen neuvottelukunta. (2019). *Ihmiseen kohdistuvan tutkimuksen eettiset periaatteet ja ihmistieteiden eettinen ennakoarviointi Suomessa*.
https://tenk.fi/sites/default/files/2021-01/Ihmistieteiden_eettisen_ennakoarvioinnin_ohje_2020.pdf
- Turja, L. & Vuorisalo, M. (2022). 2 Lasten oikeudet, toimijuus ja osallisuus oppimisessa. Teoksessa M. Koivula, A. Siippainen & P. Eerola-Pennanen (toim.), *Valloittava varhaiskasvatus - Oppimista, osallisuutta ja hyvinvointia*. (ss. 22-36). Vastapaino.
- Varhaiskasvatuksen tietopalvelu. (n.d.). *Kasvattaja positiivisten kokemusten mahdollistajana*.
https://www.varhaiskasvatuksentietopalvelu.fi/kasvattaja_positiiviset_kokemukset
- Vienola, V. (2020). Teoksessa E. Hujala & L. Turja (toim.), *Varhaiskasvatuksen käsikirja*. PS-kustannus.
- Vilkka, H. (2015). *Tutki ja kehitä*. PS-kustannus.
- Vilkka, H. (2021). *Tutki ja kehitä*. Teoksessa H. Vilkka., *Tutkimushaastattelu aineistona: Tutkimushaastattelun muodot*. PS-kustannus.

Liite 1. Aineistonhallintasuunnitelma

OPINNÄYTETYÖN AINEISTONHALLINTASUUNNITELMA

Laura Nurola ja Anna Keränen

1 Tutkimusaineiston tallennus ja säilytys

Kyselyhaastattelumme on sähköinen ja anonymi Webropol- kysely, jonka linkin jaamme tilaajapäiväkodin yhteyshenkilölle. Tutkimusaineisto tallennetaan opinnäytetyön tekijöiden omille tietokoneille salasanojen taakse. Varmuuskopioimme aineiston Wihiin tietoturvaliselle alustalle. Ulkopuolisille aineistoa ei ole mahdollista nähdä tai käsitellä. Toimeksiantajan kanssa on sovittu aineiston asianmukaisesta säilyttämisestä vuosi siitä, kun opinnäytetyö on valmis. Tämän jälkeen aineisto hävitetään.

2 Henkilötietojen ja arkaluonteisten tietojen käsittely

Opinnäytetyössä ei käsitellä arkaluonteisia henkilötietoja eikä tutkimusaineisto sisällä salassa pidettävää tietoa. Toimeksiantajalta saadaan työntekijöiden anonymoimia vastauksia kyselyhaastatteluun.

[TietosuojailmoitusNurolaKeränen.docx](#)

3 Opinnäytetyöaineiston omistajuus

Opinnäytetyön aineiston ja tulokset omistavat opinnäytetyön tekijät Laura Nurola ja Anna Keränen. Käyttöoikeudet ovat edellä mainituilla.

4 Opinnäytetyöaineiston jatkokäyttö työn valmistumisen jälkeen

Tutkimusaineistoa ei jatkokäytetä. Opinnäytetyön aineisto säilytetään tietoturvalisesti vuoden ajan opinnäytetyön hyväksymispäivästä, jotta opinnäytetyön tulokset voidaan tarvittaessa varmistaa. Tämän jälkeen aineisto hävitetään.

Liite 2. Saatekirje

Hei!

Olemme Anna ja Laura, kolmannen vuoden sosionomiopiskelijat Hämeen ammattikorkeakoulusta. Teemme opinnäytetyötä liittyen eron käsittelyyn varhaiskasvatusikäisten lasten kanssa. Tarkemmin työmme rajautuu siihen, millaisia keinoja varhaiskasvattajat käyttävät lasten kanssa eron aiheesta keskustellessa ja minkälaista tukea tarvitsette aiheen käsittelyyn. Kyselyn tulosten avulla saadaan rakennettua opas teidän tueksenne.

XXXXXX on yhteistyökumppanimme opinnäytetyössä. Tämän viestin lopussa on linkki kyselyymme, johon vastaaminen on anonyymiä ja vapaaehtoista. Kyselyn tekemisessä menee noin 15–20 minuuttia. Kyselylomakkeessa on viisi kysymystä. Kysely tulee varhaiskasvatuksen työntekijöille päiväkodissanne. Toivomme saavamme mahdollisimman paljon monipuolisia ja eri näkökulmista tulleita vastauksia, jotta saamme tehtyä oppaan teidän tarpeisiin nähden. Vastaukset ovat anonyymeja. Liitteenä tietosuojailmoitus, jossa tarkemmin anonymisoinnista.

[TietosuojailmoitusNurolaKeränen.docx](#)

Kysely on auki 21.8-3.9.2023.

Kyselyyn pääset tästä linkistä:

<https://link.webpolsurveys.com/S/447FE9C2FB6A9C11>

Kiitos paljon ajastanne ja hyvää syksyn alkua!

Ystävällisin terveisin,

Anna Keränen & Laura Nurola

Etunimi.sukunimi@student.hamk.fi

XXX XXXXXXXX (Anna) & XXX XXXXXXXX (Laura)

Liite 3. Kyselylomake

Kysely varhaiskasvatuksen työntekijöille

Tervetuloa täyttämään meidän kahden sosionomiopiskelijan tekemää kyselyä!

Kyselyn aihe liittyy teidän varhaiskasvatuksessa työskentelevien ajatuksiin siitä, miten työntekijänä kohtaatte ja käsittelette huoltajien eroa varhaiskasvatusikäisen lapsen kanssa sekä millaista tukea tarvitsette aiheen käsittelyyn.

Kyselyn tekemisessä menee noin 15-20 minuuttia ja vastaukset tulevat olemaan anonyymejä. Kaikki saamamme vastaukset ovat tärkeitä meidän tulevaa opinnäytetyötämme ja opastamme varten! Opas tulee teidän päiväkotinne käyttöön.

Kiitos jo valmiiksi kyselyyn vastanneille :)

1. Mitä asioita aikuisen tulee mielestäsi ottaa huomioon, kun käsitellään eron aihetta varhaiskasvatusikäisen lapsen kanssa?

2. Miten omasta mielestäsi ero tulisi ottaa puheeksi lapsen kanssa?

3. Mikä eron käsittelyssä tuntuu mielestäsi haastavalta varhaiskasvatusikäisen lapsen kanssa?

4. Mistä koet tarvitsevasi lisätietoa eron käsittelyssä lapsen kanssa?

5. Minkälaista opasta toivoisit tukemaan työtäsi? (ulkonäkö, sisältö, rakenne)

Haluan lähettää vastaukseni*

Lähetä

Liite 4. Miten käsitellä eron aiheuttamia tunteita? -opas kasvattajille

Tämän oppaan tavoitteena on tarjota lukijalle tietoa ja tukea eron aiheen käsittelyyn varhaiskasvatusikäisen lapsen kanssa.

Opas muotoutui varhaiskasvattajien tarpeista ja näkökulmista. Toivottavasti tämä opas auttaisi tukemaan teitä vaikean aiheen äärellä ♥

Sisällysluettelo

1. Eron aiheuttamat tunteet.....	3
2. Kuinka varhaiskasvatusikäinen lapsi voi oireilla huoltajien eron aikana?.....	4
3. Miten eron aiheuttamat tunteet voivat näyttäytyä päiväkodissa?.....	5
4. Kuinka kasvattajana tukea lasta tunteiden käsittelyssä?.....	6
5. Miten ottaa huomioon eron kohdannut lapsi ja perhe?.....	7
6. Toiminnallisia menetelmiä alle 3-vuotiaille.....	9
7. Toiminnallisia menetelmiä 3-5-vuotiaille.....	10
8. Tunneharjoitukset.....	11
9. Tunnelaulut.....	13
10. Kirjat lasten kanssa luettavaksi.....	14
11. Kirjat kasvattajien luettavaksi.....	15
12. Hyviä nettisivuja lisätietoja kaipaaville.....	16
13. Lähteet.....	17
14. Kirjojen lähteet.....	18

1. Eron aiheuttamat tunteet

Ero voi esiintyä lapsilla hyvin yksilöllisinä reaktioina ja siihen vaikuttavat muun muassa:

Lapsen ikä

Tunnetaidot

Sukupuoli

Perheen vuorovaikutus

Lapsen luonne & temperamentti

Kasvatusympäristö & suojaavien tekijöiden vaikutukset

Varhaiskasvatukseen lapsi ei osaa sanoittaa tai käsitellä tunteitaan omassa ilmaisussaan, jolloin aikuisen rooli on tärkeässä osassa!

Muutamia esimerkkejä tunteista, mitä lapsi voi tuntea eron aikana tai sen jälkeen:

Viha

Huolestuneisuus

Hämmennys

Pelko

Helpottuneisuus

Suru

2. Kuinka varhaiskasvatusikäinen lapsi voi oireilla huoltajien eron aikana?

Raivokohtaukset

Tahallinen,
ärsyttämään
pyrkivä käytös

Vanhempiin
takertuminen

Alavireisyys

Uniongelmat

Ruokahaluttomuus

Vetäytyminen

Ylitsevuotava reippaus

Erosta oireilevalla lapsella ei ole tiettyä tai tyypillistä tapaa oireilla ja, siksi aikuisen voi olla vaikea tietää, milloin lapsi on erosta kuormittunut.

Aikuisen olisikin hyvä kiinnittää edellä mainittuihin piirteisiin huomiota, jos ne ilmenevät yhtäkkiä tai yksikössä on tietoa lapsen perheessä tapahtuneesta erosta.

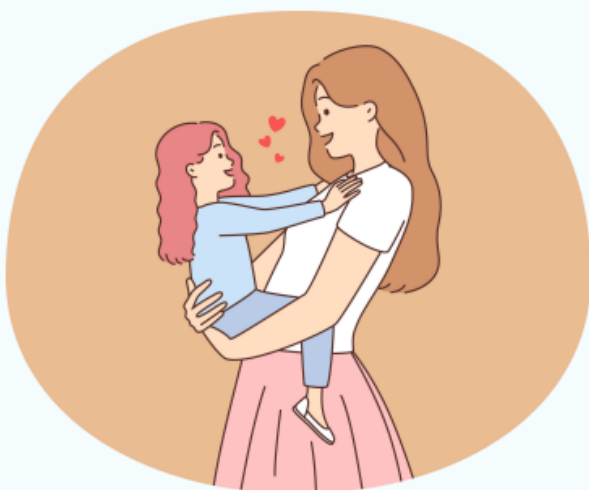
3. Miten eron aiheuttamat tunteet voivat näyttäytyä päiväkodissa?

Kiukkukohtaukset ja kasvattajiin kohdistuva ärtyneisyys. Lapsi voi saada kiukkukohtauksia tavallista enemmän ja kohdistaa haukkumista tai lyömistä aikuisiin/tiettyyn aikuiseen.

Muiden lasten kiusaaminen. Lelujen vienti muilta tai toisten leikkien sotkeminen.

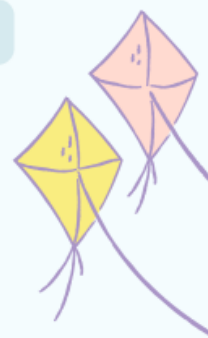
Itkuisuus ja vaikeus jäädä päiväkotiin.
Tarrautuminen vanhempaan, joka on tuomassa lasta.

Yhtäkkiä alkanut jännitys uusissa tilanteissa.

Huomionhakuisuus olemalla kovaääninen tai temppuileva.

Syrjään vetäytyminen.

4. Kuinka kasvattajana tukea lasta tunteiden käsittelyssä?

Tärkeää on huomioida se, ettei varhaiskasvatusikäinen lapsi osaa käsitellä tai sanoittaa tunteitaan ilman aikuista eli sinua.

Huomioi tilanteessa lapsen ei-sanallisia toimintoja (**eleitä, ilmeitä, liikkeitä & äänenpainoa**)
 ➔ pystyisikö isoimmat tunnemyrskyt jo ennakoimaan?

Kasvattajana toimit "kanssa säätelijänä" lapsen tunteille.

Pärjät todella hyvin jo tukemalla lasta niin, että olet läsnä tilanteessa ja rauhoitat lasta olemuksellasi.

Oleellista on sanoittaa lapselle hänen tunteitaan ja käyttää apuna esim. kuvia. Voit kertoa, että näet lapsen olevan vihainen ja sanoa, ettei hänellä ole mitään hätää eikä hän ole yksin.

On tärkeää kuitenkin huomioida se, että tunteista kannattaa puhua vasta sitten, kun lapsi on tilanteessa rauhallinen ja:

- Keskustella siitä, mitkä ovat hyviä ja huonoja ilmaisuntapoja
- Kertoa erilaisista tunteista ja käyttää tukena kuvia tai omia ilmeitä sekä eleitä
- Olla lapsen lähellä ja turvallisena aikuisena esim. sanoittamalla lapselle, kuinka ihana ja tärkeä hän on

5. Miten ottaa huomioon eron kohdannut lapsi ja perhe?

Päiväkodin ja kasvattajien täytyy pysyä **puolueettomana välitulana lapselle**. Jos vanhempi puhuu toisesta vanhemmasta pahaa kasvattajalle lapsen kuulla, ei puheeseen tule lähteä mukaan. Vanhemmalle tulee tuoda ilmi ettei keskustelua tule käydä lapsen kuullen ja keskustelun voi ohjata tilanteesta riippuen joko sivummalle tai esimerkiksi esihenkilölle. Vanhemmalle voi tarjota kaupungin **tukipalveluita**:

Hämeenlinnassa toimii **Eron ensiapupiste** Kanta-Hämeen perhetyöry:n tiloissa. Pisteessä tarjotaan maksuttomia tapaamisia kasvokkain. Ajanvaraus sähköisesti.

Perhekeskus Uppis tarjoaa ilmaisia pika-aikoja erosta keskusteluun puhelimitse tai Teamsin välityksellä. Pika-aikoja löytyy *“Eron ensiapu ja ero lapsiperheessä”*- nimellä ja ne ovat varattavissa sähköisesti.

Vanhempia kannattaa tiedottaa ja tukea lapsen arjen tekemisessä ennakoitavaksi. Ennakoitavuus lievittää lapsen stressiä, joka voi johtua erotilanteen muutoksista. Rutiinit ja ennakointi helpottavat lasta. Arkeen voi ottaa mukaan esimerkiksi siirtymäkortteja, joita löytyy papunetin kuvapankista.

Lapsen tunteiden työstämiseen tukea voi ehdottaa perheneuvolasta ja lapsipsykologista.

Jos esimerkiksi leikin lomassa huomaa lapsen olevan surullisen oloinen ja tietää lapsen huoltajien eronneen, voi lapselle sanoittaa, että hänellä on vapaus puhua päiväkodissa oman perheen asioista ja tuntea myös ikävää oloa.

Erovanhempia voi kannustaa yhteisiin keskusteluihin lapsen asioista sopimiseksi.

Jos vanhemmat ovat haluttomia yhteisiin tapaamisiin, voi vanhempien kanssa läpikäydä, mitkä ovat esteitä tapaamisille ja painottaa lapsen etua.

Lapsen vanhemmille voi ehdottaa lapsen omaa turvapehmolelua, jolle lapsi saa puhua huolista. Tämä kulkisi lapsen mukana siirtymätilanteissa vanhemmalta toiselle. Turvapehmolelun lapsi voi valita itse tai tarvittaessa vanhemmat. Lapselle on hyvä muistuttaa vahvojen tunteiden tullessa voi turvapehmolelun luokse mennä juttelemaan.

6. Toiminnallisia menetelmiä alle 3-vuotiaille

Kahdestaan lapsen kanssa käytettävät:

Satuhieronta: sadut, tarinat ja lorut yhdistyvät myönteiseen kosketukseen ja voivat auttaa lasta esimerkiksi nukahtamisessa. Voitte kuunnella valittua satua ja kosketat turvallisina ottein lasta.

Lapselta täytyy kysyä lupa aina ennen hieromista.

Alla linkki ilmaisen satuhieronnan ohjeeseen:

<https://satuhieronta.fi/wp-content/uploads/2020/03/Unto-kissa-nukahtaa-satuhieronta.pdf>

Musiikkiväritys: Lapselle mieluisten tulostettavien kuvien väritys tai värityskirja. Myös tyhjä paperi toimii hyvin. Taustalla soi rauhallista musiikkia.

Lapsiryhmässä käytettävät:

Musiikkihetki: Kuunnellaan iloista musiikkia ja halutessaan voi ottaa esim. taputusta tai muuta yhteistä toimintaa lisäksi.

Rentoutushetki: Himmeät valot, rauhallista musiikkia ja peittoja. Lapsia ohjataan peiton alle ja laitetaan rauhallista musiikkia soimaan. Voi käyttää esim. nukuttaessa.

Tunnepussi: Pehmeän pussin sisään laminoituja hymynaamoja eri ilmeillä, joita lapset saavat vuorollaan nostaa. Ilmeet/ tunteet käydään yhdessä läpi.

7. Toiminnallisia menetelmiä 3-5-vuotiaille

Kahdestaan lapsen kanssa käytettävät:

Lapsen oma kirja:

Lapsi saa sanoittaa ja piirtää asioita, joita haluaa jakaa aikuiselle. Aikuinen voi samalla kirjoittaa tai äänittää lapsen kerronnan. Aiheet käydään yhdessä läpi.

Käsinukke/pehmolelu:

Lapsen kanssa voi keskustella leikin omaisesti ja käsinukke voi kysyä toiselta esim. "Mikä sinua harmittaa?" keskustelun aloittamiseksi.

Kuvakortit: Tunnekorttien tai Ero puheeksi-korttien käyttö.

Lapsiryhmässä käytettävät:

Tunneväritys: "Minkä värinen on olosi/tunteesi nyt?" Lopuksi voidaan käydä värikyset yhdessä läpi.

Voit laittaa myös erilaisia musiikkeja soimaan ja lapset maalaavat omat tuntemukset siihen.

Pehmopiiri: Lasten kanssa istutaan ringissä ja jokaisella on pehmolelu, jonka päivän tunne käydään läpi. Lapselta kysytään esim. Millä tuulella nalle on?

Tunnepilvi: Tunnepilvet laminoidaan ja kiinnitetään seinälle. Lapsille jaetaan esim. pyykkipojat tai magneetit, jotka he saavat asettaa sopivan tunnepilven tunteen kohdalle. Lapsi saa kertoa, miksi tällainen tunne on nyt. Tätä voi käyttää esim. aamupiirissä.

8. Tunneharjoituksia

Missä tunteet tuntuvat?

- Aluksi juttele lasten kanssa, millaisia tunteita on olemassa. Kuvakortteja voi käyttää apuna tunteiden tunnistamiseen tai kasvattajana teet ilmeen, minkä lapset arvaavat.
- Tunteen arvaamisen jälkeen voi keskustella
 - ➔ missä muualla kuin kasvoissa voi nähdä tunteen? (esim. käsi nyrkissä)
 - ➔ miltä tuntuu kehossa, kun on iloinen, surullinen jne. ja missä osassa kehoa tietyn tunteen voi tuntea?
 - ➔ miten voi tunnistaa toisen tunteet? Näkyykö se jotenkin?

Tunteita voi värittää yhdessä ihmiskehoon tai lapsi voi piirtää tilanteita, mistä hän tulee esim. iloiseksi. Voitte myös etsiä sanomalehtistä yhdessä ihmisten kasvoja ja nimetä tunteet sekä luoda siitä kasvojenilme-tunne - yhdistelytehtävän

Tunteiden ilmaisu

- Aluksi voit ilmaista lapsille, että kaikki tunteet ovat sallittuja ja niistä voi kertoa muille. Muistuta, ettei tunteen mukaisesti saa kuitenkaan aina toimia esim. vihaisena ei saa lyödä ketään, ei myös itseään.

Keskustelun jälkeen voitte isossa tilassa ilmaista yhteen ääneen erilaisia tunteita: nauratte kovaa, itkette surullisena, huudatte vihaisina yms. Jos on ujoja lapsia, voitte käyttää pehmoeläimiä apuna. Voitte alkaa liikkumaan tilassa ja kokeilla erilaisia tunteita erinäköisissä rooleissa.

Esim. hiljaisia hiiriä, vihaisia leijonia, iloisia koiria...

Miltä tuntuu minussa?

- Harjoitus on hyvä tehdä pienissä ryhmissä, jotta kaikilla on turvallinen olla. Voit kertoa, kuinka tärkeää on omista tunteista puhua, koska muuten kukaan ei tiedä miltä sinusta voi tuntua.
- Hyvä on mainita, että kaikki voi tuntea tunteet erilalla eri tilanteissa.
Esim. Joku lapsi voi tykätä hirveän paljon halauksesta, mutta toisesta se voi tuntua hirveältä.

Keskustelun jälkeen voitte askarrella tunnekepit. Jokaiselle lapselle askarrellaan kepin päälle ympyrä pahvista, johon on piirretty kummallekin puolelle eri ilmeet, kuten ilo- ja surunaama.

- ➔ Keppejä voidaan käyttää kertomalla erilaisia tilanteita, joiden jälkeen lapset näyttävät tilanteen jälkeen kepillä, millaisen tunteen se herättäisi.
Esim. yksin kotona olo, leikkiminen kaverin kanssa...

Voitte tehdä myös tunnenurkat. Joka nurkassa on merkattu tietty tunne ja kerrot tilanteen, jolloin lapsi päättää, millainen tunne hänelle tulisi ja hän juoksee valitun nurkan luokse.

Tunnerobotti - leikki

Voitte myös leikkiä tunnerobottia.

Kasvattajana voit olla ensimmäisenä robottina. Voitte halutessanne askarrella tai käyttää oikeaa säädintä.

Lapset päättävät sinulle, mitä tunnetta imitoit painamalla tunnenappia ja he saavat painaa, kuinka vahvana tunteen voimakkuuden määrä on.

Esimerkeistä voi tehdä omia versioita ja käyttää rohkeasti mielikuvitustaan!

9. Tunnelauluja

Tietenkin musiikkia kannattaa käyttää tukena tunteista puhuessa. Tunteista on lastenlauluja, mitä voi kasvattajana itse laulaa. Jos laulaminen ei ole itselleen kuitenkaan mieluista voi laittaa valmiiksi laulettuja lauluja soimaan.

Näitä lauluja voidaan hyödyntää yhteisissä lauluhetkissä:

Kielinappu - Miltä tuntuu nallesta?

<https://www.youtube.com/watch?v=JFDAoFN2ndY>

Mieli ry - Tunnelaulu

<https://www.youtube.com/watch?v=OEoe4iXRBUA>

Vinkki!

Spotify - sovelluksesta löytyy laittamalla hakuun *"Tunnelaulut"*, missä on kattava lista tunnelauluista!

10. Kirjat lasten kanssa luettavaksi

Fanni ja pikkuinen Miu- Isoihin muutokseen sopeutuminen -Julia Pöyhönen, Heidi Livingston

Kirjan tarinassa ja tehtävissä käydään läpi muutosten mukana tulleita tunteita (kuten vanhempien eroa) ja tarjotaan keinoja, joilla tukea lasta elämän muutoksissa.

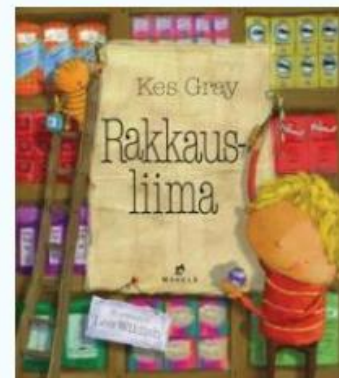

Minulla on kaksi kotia -Melanie Walsh

Kirjassa käydään tarinanmuotoisesti läpi lapsen näkökulmasta tilannetta, jossa hänen vanhempansa muuttavat erilleen. Kirjan tarkoituksena on, että lapsi pystyy kohtaamaan muutoksen sekä keskustelemaan aiheesta yhdessä.

Rakkausliima - Kes Grey

Kirja on riimitelty tarina, jossa pieni poika etsii "rakkausliimaa", jolla saisi vanhempansa korjaamaan avioliittonsa. Tarinassa poika ymmärtää, ettei vanhempien välejä voi korjata. Hän kuitenkin oppii ymmärtämään sen, että hänen vanhempansa rakastavat häntä yhä.

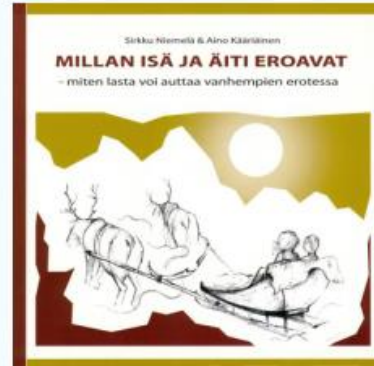
Miisan uusi perhe - Mäkelä Hannu

Kirjan tarina kertoo Miisa-tytöstä, jolla on kaksi kotia. Hän asuu vuoroviikoin äitinsä että myös isänsä luona. Tarinassa käydään läpi, minkälaista Miisan arki on sekä, millaista se on, kun elämään tulee uusia aikuisia.

11. Kirjat kasvattajien luettavaksi

Millan isä ja äiti eroavat – Sirku Niemelä ja Aino Kääriäinen

Kirja koostuu kolmesta osasta. Ensimmäisessä osiossa on tarina Millasta, jonka vanhemmat eroavat. Tämän voi lapsillekin ryhmässä lukea. Kaksi muuta osiota käsittelee lasten kokemuksia, etsii suojaavia tekijöitä ja lopussa on myös tutkimusraportti lasten vertaistukiryhmistä.

Tunteita päästä varpaisiin - Heli Mäkelä ja Tiia Trogen

Kirjassa käydään läpi tunnetaitoja ja kuinka lapsen kanssa voi käsitellä erilaisia tunteita. Tunteiden lisäksi kirjassa käsitellään kehotietoisuutta ja kuinka tunnistaa kehon viestejä sekä tarpeita.

Molli- hyvällä mielellä vai pahalla päällä - Tiina Haapsalo ja Katri Kirkkopelto

Kirja sisältää materiaalia, miten muun muassa harjoitella tunnetaitoja ja nimetä erilaisia tunteita. Tehtävät soveltuvat yksin ja ryhmässä toteutettaviin tehtäviin.

12. Hyviä nettisivuja lisätietoja kaipaaville

Nettisivuja ja linkejä voi suositella tarvittaessa lasten vanhemmille. Etenkin Apua eroon-sivustolta löytyy myös varhaiskasvattajia tukevaa tietoa.

Apua eroon.fi

https://apuaeroon.fi/tietoaerosta/lapsi_ja_ero/

Ensi- ja turvakotien liitto.fi

<https://ensijaturvakotienliitto.fi/tietoa-liitosta/nain-me-autamme/eroauttaminen/>

Kiintymysvanhemmuusperheet Oy

<https://kiintymysvanhemmuus.fi/>

Mielenterveystalo.fi

<https://www.mielenterveystalo.fi/fi/omahoito/erokriisin-omahoito-ohjelma/miten-tukea-lasta-erossa>

Suomenkasper.fi

<https://suomenkasper.fi/eroauttaminen/>

13. Lähteet

Apua eroon

<https://apuaeroon.fi/palvelu/eron-ensiapupiste-ajanvarauksella-hameenlinna/>

Ensi- ja turvakotienliitto

https://ensijaturvakotienliitto.fi/tietoa-liitosta/materiaalit/materiaalia_lasten_kanssa_tyoskentelyyn/
<https://erkkaope.fi/442223086>

Kiintymysvanhemmuusperheet ry

<https://kiintymysvanhemmuus.fi/tunteita-paasta-varpasiin/>

Mieli ry

<https://mieli.fi/vahvista-mielenterveyttasi/tunteet-ja-tunnetaidot/tunnetaidot-arjessa/>

Oma Häme

<https://omahame.fi/pika-ajat-lapsiperheille>

Opinnäytetyö

<https://www.theseus.fi>

Satuhieronta

<https://satuhieronta.fi/mita-satuhieronta-on/>

Terveyskirjasto

<https://www.terveyskirjasto.fi/pla00032>

Väestöliitto

<https://www.vaestoliitto.fi/uploads/2020/11/b2b6d365-stea-harjoitukset-valmis.pdf>

14. Kirjojen lähteet

Linkit oppaassa mainittuihin kirjoihin. Linkeistä on myös otettu kirjojen kuvat.

https://www.kirjasampo.fi/fi/kulsa/http%253A%252F%252Fdata.kirjasampo.fi%252FabstractWork_9789522401847

<https://kansallinen.fi/tuote/fanni-ja-pikkuinen-miu-isoihin-muutoksiin-sopeutuminen/>

<https://www.prisma.fi/tuotteet/110109722/niemela-millan-isa-ja-aiti-eroavat-110109722>

https://www.kirjasampo.fi/fi/kulsa/http%253A%252F%252Fdata.kirjasampo.fi%252FabstractWork_9789518830163

<https://suomenkasper.fi/verkkokauppa/millan-isa-ja-aiti-eroavat/>

<https://lkkp.kauppakv.fi/sivu/tuote/tunteita-paastavarpaisiin/4157783>

<https://www.tunnetaitojalapselle.fi/tuotteet/840062567.html>
eipätekstiä